

## 21. Dani Frane Petrića, »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu«

---

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja**, 2012, 32, 628 - 629

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:085511>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-25**



Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)



## Filozofski život

### 20. Međunarodna filozofska olimpijada

Dvadeseta Međunarodna filozofska olimpijada održana je u Oslu od 16. do 20. svibnja 2012. godine. Radni naziv ovogodišnje Olimpijade bio je »Granice slobode«. Sudjelovali su predstavnici 40 zemalja sa svih strana svijeta. Uz ustaljene sudionike (SAD, Argentina, Bugarska, Finska, Norveška, Rusija, Danska, Švicarska, Njemačka, Češka, Turska, Slovenija, Rumunjska, Poljska, Hrvatska, Srbija, Italija, Austrija, Latvija, Litva, Estonija, Izrael, Makedonija, Grčka, Mađarska, Indija, Japan i Južna Koreja), ove godine IPO-u su se priključili i Crna Gora, Kina, Meksiko, Nigerija, Armenija, Belgija, Portugal, Švedska, Španjolska, Gvatemala, Argentina i Nizozemska. Hrvatska delegacija je sudjelovala šesti put za redom na Olimpijadi. Ove godine delegaciju su sačinjavali: učenici Bruno Božić (Srednja škola Petrinja) i Nikola Cerovac (Gimnazija Antuna Mohorovičića, Rijeka), nastavnica Radmila Brigljević (Srednja škola Petrinja) i Bruno Ćurko, voditelj delegacije (Institut za filozofiju/HFD). Delegaciji se na vlastiti trošak priključio David Karasman (Gimnazija Antuna Mohorovičića, Rijeka).

Ovogodišnje teme eseja bile su:

1. »Beauty does not manifest itself, but is revealed by man. If Lin Tang (orchid pavilion) and its clear river and slender bamboo had not been described by Wang Xizhi (303–361), they would have disappeared in deserted mountains without being known.« Liu Zongyuan (773–819)
2. »The sad truth is that most evil is done by people who never make up their minds to be good or evil.« Hannah Arendt, *The Life of the Mind* (1978)
3. »If [an animal] suffers, there can be no moral justification for disregarding that suffering, or for refusing to count it equally with the like suffering of any other being. But the converse of this is also true. If a being is not capable of suffering, or of enjoyment, there is nothing to take into account.« Peter Singer, *Animal Liberation* (1975)

4. »And when we question whether the underlying object is such as it appears, we grant the fact that it appears, and our doubt does not concern the appearance itself but the account given of that appearance – and that is a different thing from questioning the appearance itself. For example, honey appears to us to be sweet (and this we grant, for we perceive sweetness through the senses), but whether it is also sweet in its essence is for us a matter of doubt, since this is not an appearance but a judgment about the appearance.« Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism I*.

Konačna rang lista 20. Međunarodne filozofske olimpijade izgleda ovako: zlatna medalja – Sarah Yoon (Južna Koreja), Tadas Kriščiūnas (Litva); srebrna medalja – Jeff Granhøj (Danska), Aleksis Korpela (Finska), Myrto Vlazaki (Grčka), Nishith Bharat Khandwala (Indija); brončana medalja – Niklas Plaetzer (Njemačka), Abhinav Suresh Menon (Indija), Stian Follevaag Ersvær (Norveška); počasna medalja – Kasper Siim Viftrup (Danska), Vaclav Masek Sánchez (Gvatemala), Guy Yassor (Izrael), Ned Yong Hwang (Južna Koreja), Justine Žepa (Latvija), Michail Sklaskis (Litva), Đuro Ilić (Crna Gora), Sadaf Soloukey (Nizozemska), Lars Borge Hellelylt (Norveška), Diogo José Martins Lopes (Portugal), Corina Ezaru (Rumunjska), Darko Perić (Srbija). Hrvatski predstavnici 2012. godine nisu nagrađeni.

Na sastancima Međunarodnog žirija, Međunarodnog odbora i Upravnog odbora IPO-a, utvrđena su neka nova pravila. Najvažnije je pravilo da se voditelji delegacije i nastavnici koji sudjeluju na IPO-u moraju dobro služiti engleskim jezikom kako bi sudjelovali u evaluaciji eseja. Isto tako, potvrđena je preporuka kako je najbolje da se ustali jedan voditelj delegacije koji svojim iskustvom može pomoći u organizaciji, evaluaciji eseja i ostalim poslovima na Olimpijadi. Prihvaćen je i prijedlog kako zemlja koja je bila domaćin na sljedeću Olimpijadu može dovesti tri člana delegacije (nastavnici i voditelj).

**Bruno Ćurko**

## **Ljetna škola filozofije – Prvić 2012.**

Neformalni oblici obrazovanja sve su važniji u cjeloživotnom učenju. Svaka ljudska aktivnost započinje mišlju. Stoga, sve su ljudske aktivnosti rezultat određenih stavova. Čovjek tijekom odrastanja uči o svijetu oko sebe i susreće se s temeljnim ljudskim pitanjima. Filozofija, kao majka svih znanosti, otvara pitanja koja se ne tematiziraju u predmetnim kurikulumima školskih predmeta. Satnica nastavnog predmeta filozofije premala je da bi se učenike upoznao s nekim osnovnim filozofskim pitanjima. Zbog toga je neformalno obrazovanje vrlo bitan segment učenja filozofije i filozofiranja. Suвременa filozofija u praksi i ostale suвременe filozofske tendencije pokušavaju učenike naviknuti na kritičko mišljenje, na promišljanje o samom sebi i svijetu oko sebe. Zbog toga filozofija (p)ostaje put k učenju mišljenja, put ka kvalitetnom mišljenju.

Potaknuti sviješću o položaju i važnosti filozofije i filozofskih disciplina te općenito humanističkih znanosti u vremenu u kojem živimo, Udruga *Mala filozofija* je na poticaj profesorica filozofije Gimnazije Lucijana Vranjanina iz Zagreba organizirala Ljetni filozofski kamp na otoku Prviću u razdoblju od 13. do 19. srpnja 2012. godine. U kampu je sudjelovalo 20-ak učenika prvih i drugih razreda srednjih škola iz Zagreba. Forma ljetnog kampa koji je temeljen na filozofskom i sokratskom dijalogu, raspravama o bitnim pojmovima filozofije, raspravom i igrom s formalnom i neformalnom logikom, drugačijim pogledom na more i prirodu, postavljenjem pitanja... tijekom nastanka ovoga projekta, a zatim i u praksi, pokazala se idealnom za učenike koji su spremni istražiti vlastite umne sposobnosti te osvijestiti vlastite moralne stavove, mišljenja i dileme. Smještaj je bio u odmaralištu organizacije »Naša djeca« na otoku Prviću, a financiranje cijele Ljetne škole podržali su roditelji djece, Šibensko-kninska županija te sami organizatori. Održavanje škole potpomognuto je i donacijom od strane *Labuda*, jedne anonimne tvrtke te Školske knjižice i Profila.

Što se programa tiče, polaznici su od ranih jutarnjih pa do kasnih večernjih sati imali predavanja koja su aktivno i u punom broju pohađali. Između predavanja imali su pauze za obroke i slobodne aktivnosti. Prvog dana nakon dolaska svih učenika i okrijepe, Škola je započela radionicom »Demokracija« Bruna Čurka, u kojoj se kroz primjere iz rock glazbe potakla rasprava o vrijednostima demokracije.

Drugi dan Ljetne škole počeo je s radionicom »Evolucija« iz projekta »More i obalno područje – mjesto za promišljanje o prirodi« Udruge *Mala filozofija*. Voditelji radionice bili su Marija Kragić i Bruno Čurko. Osim rasprave i upoznavanja s evolucijom, učenici su dobili zadatak da iz mora izrone sve što im je zanimljivo na morskom dnu. Tada im je na primjerima morskog trpa, morskog ježinca i zvjezdače pokazana evolucija na djelu. Radionicu o filozofskim pojmovima maestralno je odradila Katarina Stupalo. Ona je na vrlo zanimljiv način učenicima pojasnila osnovne filozofske pojmove. Drugi dan završio je projekcijom filma *Agora*. Treći dan započeo je još jednom radionicom iz projekta »More i obalno područje – mjesto za promišljanje o prirodi«, odnosno temom o ružnim životinjama, koja je, kao i prva tema, imala nastavak u praktičnom radu u moru. Nakon ručka, Ivana Bogović održala je radionicu »Ljubav – odgovor na problem ljudske egzistencije«. Nakon toga su Katarina Stupalo i David Karasman odradili prvu u nizu radionica pod nazivom »Logičke igre«. U ovim radionicama voditelji su na izuzetno zanimljiv način uveli učenike u problematiku logike, ali im pokazali i korisnost same logike. Četvrti dan Ljetne škole započeo je predavanjem o filozofiji koju su održali Ivana Iliškov i Marko Bernatović. Nakon ručka održano je predavanje Marije Jozić i Zorana Kojčića o intelektualcima, njihovom položaju, odnosu društva prema njima... Dan je završio predavanjem Željka Maurovića »Estetika stripa na primjeru Corta Maltesea«. Peti dan otvoren je novim »Logičkim igrama« u izvedbi Katarine Stupalo i Davida Karasmana. Sada su se voditelji usredotočili na logičke pogreške. U popodnevnom satima Katarina Stupalo održala je drugu radionicu o filozofskim pojmovima. Voditeljica je potakla učenike da naprave plakate s umnim mapama o filozofskim pojmovima. Sljedeće predavanje, naslovljeno »Sloboda i odgovornost«, održala je Ivana Bogović. Dan je završio predavanjem »Eros vs. Logos« Željke Winkler. Šesti dan započeo je kratkim predavanjem Bruna Čurka o popularizaciji filozofije. Tada je cjelokupni raspored poremetila HTVova ekipa koja je snimala prilog o Ljetnoj školi filozofije – Prvić 2012. Nakon ručka, Ivančica Krivdić održala je predavanje »Volonterstvo – izraz ljubavi prema čovjeku i prirodi«, a dan je završio zanimljivim predavanjem Damira Krivdića »Ekologija sjevernoameričkih Indijanaca«. Sedmi i posljednji dan Ljetne škole učenici su proveli u evaluiranju svih događanja na Prviću. Evaluacija je pokazala da su učenici, usprkos zaista brojnim predavanjima i radionicama koje su im okupirale vrijeme,

bili i više nego zadovoljni samom organizacijom, predavanjima i uopće Ljetnom školom filozofije. Više o samom dojmu učenika i Ljetnoj školi nalazi se na mrežnim stranicama *Male filozofije*: <http://www.petit-philosophy.com/hr/ljetna-skola.html>.

**Katarina Stupalo**  
**Bruno Ćurko**

### SOPHIA Network Meeting

Pod utjecajem ideje o filozofiji za djecu, započete 1980-ih i prakticirane i razvijane u nekim europskim zemljama unutar različitih udruga i centara, pojavila se potreba za čvršćim povezivanjem filozofa za djecu u svrhu daljnjeg razvijanja i međusobne razmjene ideja, metoda i iskustava. Ta potreba rezultirala je uspostavljanjem institucije SOPHIA – The European Foundation for the Advancement of Doing Philosophy with Children, sa sjedištem u Amsterdamu. Slijedeći moto Europske unije – jedinstvo kroz različitost – SOPHIA podržava razvoj filozofije za djecu u različitim kulturama i na različitim jezicima. Brojni inovativni projekti filozofije za djecu vezani za umjetnost, građanstvo, arhitekturu, antirasizam, glazbu, razvoj zajednice... rezultat suradnje članova SOPHIA-e.

Nakon Engleske, Malte, Škotske, Slovenije, Portugala, Pariza, Ghenta, Madrida i Istanbula, godišnji SOPHIA susret održan je u Požarevačkoj gimnaziji u Srbiji od 14. do 16. rujna 2012. u organizaciji Miloša Jeremića, nastavnika filozofije u navedenoj gimnaziji. Službena tema ovogodišnjeg susreta bila je »Filozofija u filozofiranju s djecom«. *SOPHIA Network Meeting* sastoji se od niza radionica i predavanja.

Prvu radionicu na temu »Hermeneutika s djecom« održao je Miloš Jeremić (Srbija) u kojoj je prikazao zanimljivu metodu u kojoj se osvještava različitosti tumačenja i shvaćanja, te koja potiče na kritičko mišljenje. Ed Weijers (Nizozemska) je u radionici »Priprema za filozofiju kroz filozofiranje« prikazao svoju metodu filozofiranja te ukazao na poveznicu između filozofiranja i filozofije. Peter Worley (Engleska) održao je predavanje »Krug filozofskog obrazovanja i metoda izdvojenosti«.

Drugi dan skupa započeo je predavanjem Oscara Brenifiera (Francuska) »Kako nam Spinoza može pomoći u prakticiranju filozofije

za djecu«. Brenifier je u svome prepoznatljivome stilu, ne ispuštivši priliku predavanje barem na momente pretvoriti u radionicu, locirao mjesta u Spinozinim djelima i usko ih povezao s filozofijom prakse. Nakon Brenifiera, Radmila Sutton (Engleska) održala je tzv. »CoPI sesiju« (Community of Philosophical Inquiry – posebna metoda filozofije za djecu koju je razvila Catherine McCall) s učenicima Požarevačke gimnazije. Zanimljivo je bilo vidjeti CoPI trenera u radu sa srednjoškolcima. Nakon CoPI sesije, došlo je i predavanje Catherine McCall (Škotska, predsjednica SOPHIA-e), koja je održala predavanje »Filozofija, filozofiranje, CoPI i dijalog«. Predsjednica SOPHIA-e u svom predavanju dotaknula se metoda rada u CoPI pristupu filozofije za djecu te naglasila važnosti i veze s filozofijom i filozofiranjem. Zadnju radionicu drugog dana, »Filozofija u projektu 'Pogled u vlastito mišljenje'«, održali su Bruno Ćurko i Ivana Kragić (Hrvatska) iz udruge Mala filozofija. Oni su, kako i sam naslov radionice govori, kroz svoje vlastite metode razvili raspravu o nužnosti filozofije i filozofiranja u njihovim programima. Svaki dan susreta završavao je tzv. »meta-sesijom« u kojoj se raspravljalo o radionicama i predavanjima održanima toga dana.

Treći dan započeo je radionicom Isabelle Millon (Francuska) »Treniranje filozofije kao prakse«. U radionici je Millon pokazala metode i načine rada koji su karakteristični za Institut za filozofiju prakse iz Pariza. Nakon navedene radionice, dio sudionika uputio se u »Filozofsku šetnju« (jedan od suvremenih načina filozofiranja u filozofiji prakse) s Oscarom Brenifierom, dok su preostali odradili još jednu CoPI sesiju s Catherine McCall. Sve je završilo »meta-sesijom« o radionicama trećeg dana i »meta-meta-sesijom« o cjelokupnom skupu.

*SOPHIA Network Meeting* opravdao je svoje održavanje. Među stručnjacima koji se bave filozofijom za djecu došlo je do razmjene ideja, rasprava i kritike koje moraju dovesti do poboljšanja u pristupu filozofiji za djecu od strane svih sudionika. Osim toga, najveći dio »publike« činili su mladi ljudi, koji su se nakon »sastanka« u anketama gotovo jednoglasno izjasnili kako su poželjeli i sami baviti se filozofijom za djecu, naučiti razne metode i pristupe te se usavršavati.

**Bruno Ćurko**  
**Tina Marasović**

## **21. Dani Frane Petrića, »Ideja sveučilišta«**

Brojka 21 ispred ovogodišnje međunarodne znanstveno-kulturne manifestacije *Dani Frane Petrića* faktično svjedoči o dvadesetljetnoj tradiciji *Dana Frane Petrića*, dok simbolički upućuje na posvećenost Dana pitanjima širih promjena na polju društvenih zbivanja u 21. stoljeću. Ove promjene nedvojbeno zahvaćaju i sustav obrazovanja u kojemu je forma, kao i sama ideja sveučilišta, ugrožena. 21. *Dani Frane Petrića* tako su primjereno reagirali svojom glavnom temom, »Ideja sveučilišta«, pod čijim se okriljem pružila mogućnost kritičkoga razmatranja trenutnoga stanja i tendencija promjena vezanih uz naslovnu temu, s ciljem otvaranja suradnje na zajedničkom ostvarenju ideje sveučilišta. Prema izlaganjima na simpoziju možemo zaključiti da se kao najveće prijete na tome putu prepoznaju trendovi komercijalizacije obrazovanja i komodifikacije znanja.

Simpozij je održan, prema tradiciji, u gradu Cresu, od 23. do 26. rujna 2012., pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta, Ministarstva kulture te Primorsko-goranske županije. U radu simpozija sudjelovalo je sedamdesetak izlagača raznih znanstvenih područja i interesa iz devet zemalja Europe.

U pozivu za sudjelovanje, akademik Mislav Ježić, predsjednik Programskoga odbora simpozija, nakon podsjećanja na značaj sveučilišta tijekom povijesti, postavio je niz pitanja o kojima se raspravljalo tijekom tri dana simpozija. Navest ćemo neka: Kako se u ideju sveučilišta 21. stoljeća uklapaju bolonjske reforme i tako oblikovani principi obrazovanja? Kakav je karakter kratkoročne i dugoročne suradnje gospodarskog sektora i sveučilišta? Je li potreban novi kut gledanja prema autonomiji sveučilišta i koji su danas uopće znakovi autonomije sveučilišta? Jedno pitanje od iznimne važnosti jest i treba li kapital uređivati sveučilišta? Pomaže li razvoju države upravljanje sveučilištem od strane državnih tijela i kapitala ili je poticajnija suradnja akademskih institucija i predstavnika akademske zajednice s vlašću i gospodarstvom?

U ponedjeljak, 23. rujna, simpozij je službeno otvoren pozdravnim riječima. Skupu su se obratili Mislav Ježić, Nada Gosić, predsjednica Hrvatskog filozofskog društva, Mislav Kukoč, predstavnik Međunarodne federacije filozofskih društava (FISP), gradonačelnik Grada Cresa Kristijan Jurjako, direktorica Turističke zajednice grada Cresa Sanja Živa-

nović i direktorica hotela »Kimen«, domaćina simpozija, Mirjana Parat.

Radni dio simpozija počeo je uvodnom raspravom koju su vodili prof. Richard F. Gombrich sa sveučilišta u Oxfordu i akademik Mislav Ježić. Profesor Gombrich govorio je o problemima koji obilježavaju obrazovanje i znanost danas, a posebno onima u Velikoj Britaniji, gdje se potpuno primjenjuju tržišni principi unutar samog obrazovnog sustava. Istaknuo je tri međusobno prožimajuća momenta: poziciju istine u društvu danas, zatim obrazovanje kao tipičnu ljudsku aktivnost (kroz pristup praktičnomu životu) te naposljetku što danas označava pojam *profesionalizam*. Kao put za rješavanje poteškoća koje postoje u suvremenom obrazovanju i pristupu znanju, Gombrich ističe potrebu razbijanja dehumanizirajuće iluzije kvantifikacije, kao i uklanjanje arogancije koju pozicija moći često izaziva. Posebno je istaknuo mjesto istine u današnjoj organizaciji države kao sklopa raznih struktura, odnosno da su mjesta na kojima se traži istina (sveučilišta) potrebna za cjelokupno društvo i napredak, s obzirom da sveučilišta produciraju spoznaje koje odgovaraju potrebama svakodnevnoga života, pri čemu i one koje idu mimo tržišne isplativosti mogu posredno doprinijeti stabilnosti države. Naglasio je da je obrazovna reforma potrebna, ali ne kao puka teorija koja dolazi nametnuta sa stola neke državne agencije za obrazovanje.

Nakon uvodne rasprave, simpozij je nastavljen u sekcijama na hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku. S obzirom na veliki broj izlaganja, u nastavku ćemo se usmjeriti na prikaz raznovrsnosti zastupljenih tema i pristupa.

Sekciju A prvoga dana otvorio je Lino Veljak (Zagreb) s temom »Visoko obrazovanje na tržištu«. Nakon početnog povezivanja značajna bitka s položajem sveučilišta, nastavio je s definiranjem ideje *universitas* kao mjesta emanacije trajnog nagona za samousavršavanjem. Također, ustvrdio je da se sveučilište nalazi pod dva pritiska: tendencije tržišne regulacije i povećavanja dimenzije regulacije službene kontrole. Ponudio je i jednu od provokativnijih teza na simpoziju: sveučilišta nisu otvarana kao mjesta skupljanja znanja, nego kao mjesta reprodukcije pozicije moći (i kapitala u suvremeno doba), odnosno kao mjesta za obrazovanje crkvenih ili svjetovnih kadrova.

Nakon prijepodnevnih rasprava, za zainteresirane sudionike simpozija omogućen je obilazak grada Cresa uz stručno vodstvo.

Popodnevni ciklus rasprava u sekciji A otvorio je Igor Čatić (Zagreb) s vrlo prikladno



nazvanim izlaganjem »Koji su stvarni ciljevi bolonjskog procesa?« u kojemu je naglasio da je 2013. godina deseta godina od uvođenja bolonjskog procesa (otpočelo na Fakultetu strojarstva i brodogradnje u Zagrebu). Višegodišnje iskustvo govori da se studij pretvorio u školu, doktorski studij reducirao na magistarski, a magistarski na diplomski. Izlagač je zaključio da se iza »bolonje« krije pokušaj »izvlačenja« visokoobrazovanih kadrova od strane bogatih i tehnološki razvijenih zemalja.

U sekciji B u to su vrijeme održana dva interesantna izlaganja, Marije Lamot (Krapina) i Ivane Zagorac (Zagreb). Lamot je govorila o svojim svakodnevnim iskustvima nastavnice u gimnaziji i o opterećenju koje je nametnuto srednjoškolicima pod izlikom pripreme za pristup fakultetima. Zagorac je u prvi plan istaknula potrebu za kritičkim mišljenjem koje je preduvjet svakom novom intelektualnom doprinosu.

Josip Oslić (Zagreb) predstavio je pojmove *integritas* i *universitas* kao nužne za stvaranje *universitas studiorum* u kojemu je potrebno prevladati svaki znanstveni, teološki ili filozofski dogmatizam. Na ovo izlaganje izvršno se nadovezao Borislav Dadić (Zadar) opisavši kakvu je ulogu imala rasprava (*disputatio*) u razvoju sveučilišta u Srednjem vijeku. Proces studija u to se vrijeme vodio u tri faze – *lectio*, *disputatio*, *collatio*. Druga faza, *disputatio*, tvorena je iz dva elementa: *ars disputatio* i *questio disputati*. *Quodlibetalna* pitanja (»o bilo čemu«) bila su sastavni dio svakog predavanja ili rasprave.

Prvi dan simpozija zaključen je izlaganjem Mislava Kukoča (Split) u spomen na Nikolu Skledara (1942.–2011.), filozofa, kulturnog antropologa i sociologa religije, dugogodišnjeg aktivnog sudionika *Dana Frane Petrića*.

Sljedeći dan simpozija započeo je plenarnim izlaganjem Leva Krefta (Ljubljana) »University as Enterprise«, u kojemu su razmotrene suvremene neoliberalne tendencije organiziranja sveučilišta po uzoru na poduzeća. Od niza pitanja posebno su istaknuta ona o sukobljavanju dviju misija ili dvaju pojmova modernoga sveučilišta – proizvodnja visokoobrazovane radne snage za tržište rada i samosvrhovita potraga za znanjem – te pitanja kontradikcija u neoliberalnom pristupu sveučilištu (neoliberalni princip razdvajanja države i ekonomije nestaje u slučaju kada se od države traži pritisak na sveučilište za provođenje takve reforme).

Hrvoje Jurić (Zagreb) je kroz *Deklaraciju o znanosti i visokom obrazovanju* sindikata Akademska solidarnost ukazao na trendove koji transformiraju sveučilište u proizvodni

pogon pri čemu asistiraju liberalna demokracija i tehnološki znanost.

U studentskoj sekciji izdvajamo izlaganje studenata s Fakulteta političkih znanosti naslovljeno »Studentska borba za autonomiju sveučilišta«. U ovom zajedničkom radu troje studenata (J. Mlinarec, I. Ramić, M. Topalović) pokazano je kakve je konzekvence po sustav visokog obrazovanja imala blokada Filozofskog fakulteta 2009. godine i direktno-demokratski modusi odlučivanja na plenumima.

U večernjem terminu, nakon izleta organiziranog za sudionike simpozija, Igor Čatić održao je javno predavanje u Osnovnoj školi Frane Petrića s temom »Sve je više kiborga među nama«, a kasnije je uslijedilo i predavljanje zbornika sa creskog simpozija iz 2008. godine *Filozofija i globalizacija* (ur. Mislav Kukoč, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2011.), zatim knjige Stjepana Špoljarića *Ars historica Frane Petrića* (Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2012.) i zbirke *Pjesme i aforizmi* Pavla Vuk-Pavlovića (Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2012.).

Sa zadnjega dana rada simpozija izdvajamo izlaganje Ivane Knežić (Zadar) koja je tematizirala Hobbesovu kritiku sveučilišta te тезu da suveren ima pravo odlučivati o sadržaju javnih predavanja, što je usko vezano uz Hobbesovu političku teoriju i svjetonazor. Ivan Peklić (Križevci) podsjetio je na Franju Markovića, prvog dekana Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i rektora Sveučilišta u Zagrebu 1881/82. godine. Franjo Marković držao je predavanja iz svih filozofijskih disciplina, a k tome je veliku pažnju pridavao i školovanju studenata. Posebno je poznat njegov rektorski govor od 19. listopada 1881. u kojemu je izjavio da »... samo onaj narod, koji si je stekao domovinu misli, prisvojio si je čvrsto i svoju tvarnu domovinu«.

Simpozij je završio plenarnim izlaganjem akademika Vladimira Paara »21. stoljeće i temeljna znanja«. Paar je postavio nekoliko tema za raspravu: o karakteru znanstvenotehnološke revolucije 21. stoljeća, o neophodnosti temeljnih znanja u sveučilišnoj nastavi, o potrebi za usklađivanjem nastave s cjelovitim životnim učenjem te o novoj paradigmati sveučilišta u novom stoljeću.

Sudionici simpozija »Ideja sveučilišta« odlučili su, nakon triju dana rasprava – u ovo vrijeme gospodarske i moralne krize koja prožimlje cijelo društvo, kao i rastućih prijetnja ulozi i poslanju sveučilišta, pa čak i vrlo destruktivnih i neodgovornih zakonskih prijedloga – donijeti *Izjavu o ulozi sveučilišta*, koja se može pronaći na mrežnim stranicama Hrvatskog filozofskog društva (<http://www.hrfd.hr/content/deklaracija-o-ulozi-sveucilista>).

U Izjavi se ističe da su sveučilišta dugoročna infrastruktura civiliziranoga društva te da se poučavanje mora temeljiti na istraživanjima koja su sukladna određenom području znanosti, dok se u umjetnosti ono mora temeljiti na stvaralačkome radu. Sveučilišta moraju sačuvati svoju autonomiju u oblikovanju programa i biranju čelnika i upravnih tijela. Sva sveučilišta moraju služiti javnom dobru i kao takva dobivati primjerenu skrb od države. Na kraju, sveučilišta imaju zadaću poticanja fundamentalnih znanosti, znanstvenih otkrića i izuma, razvijanja osobnosti svih koji dijele strast prema znanju (profesora, znanstvenika i studenata) te savjetodavnoga djelovanja u društvu i gospodarstvu, te prema političkim i vladinim tijelima.

Tijekom trajanja simpozija održan je i sastanak Organizacijskoga odbora *Dana Frane Petrića* na kojemu je potvrđena ranije predložena glavna tema Dana za 2013. godinu: »Perspektive filozofije« (22.–25. rujna 2013.).

**Filip Šipoš**

## **21. Dani Frane Petrića,** **»Od Petrića do Boškovića:** **Hrvatski filozofi u europskom** **kontekstu«**

Od 26. do 29. rujna 2012. godine u Cresu je u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, a pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Ministarstva kulture Republike Hrvatske te Primorskog-goranske županije, u sklopu 21. *Dana Frane Petrića* održan 19. simpozij »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu«.

U večernjim satima 26. rujna predstavljena je knjiga Ivice Martinovića *Ruđer Bošković and the Royal Society* (Royal Society, London 2011.) o kojoj su govorile Blanka Jergović i Snježana Paušek-Baždar te sam autor Ivica Martinović.

Sljedeći dan, u četvrtak 27. rujna, pozdravnim riječima prisutnima su se obratili predsjednik Programskog odbora simpozija Ivica Martinović, ravnatelj Osnovne škole Frane Petrića Josip Pope, direktorica ureda creske Turističke zajednice Sanja Živanović te gradonačelnik grada Cresa Kristijan Jurjako.

Uvodno predavanje »'Amor – copula mundi': renesansni traktat o ljubavi (Ficino, Petrić,

Gučetić)« ove godine održala Erna Banić-Pajnić (Zagreb). Iz zanimljivog izlaganja smo doznali kako je zahvaljujući renesansnom filozofu Marsiliju Ficinu, koji je preveo Platonovu *Gozbu*, na Zapad uveden Platonov nauk o ljubavi. Dvojica hrvatskih renesansnih filozofa, Frane Petrić i Nikola Vitov Gučetić, pod utjecajem Ficina napisala su djela o ljubavi. Tako je Petrić napisao djela *L'amorosa filosofia* i *Delfino ovvero del baccio*, a Gučetić *Dialogo d'amore detto Antos* i *Dialogo della bellezza detto Antos*. U svom izlaganju »Usporedba Picova i Skalićeva razumijevanja kršćanske kabale« Ivana Skuhala Karasman (Zagreb) je zaključila kako je iz Skalićeva *Epistemon*a vidljivo da je on bio upoznat s Picovim shvaćanjem kabale. Međutim, Skalić je u svom shvaćanju kabale bio mnogo više pod utjecajem Johanna Reuchlina i njegova djela *De arte Cabalistica*. Monika Jurić (Zagreb) je u izlaganju naslovljenom »Glazba i metafizika: neoplatoničke ideje o glazbi u djelu *Dialogo della bellezza* (1581) Nikole Vitova Gučetića« navela kako se Gučetić glazbom bavio u djelima *Dialogo della bellezza*, *Governo della famiglia* te *Dello stato delle repubbliche*. Svoje shvaćanje glazbe koje iznosi u spomenutim djelima Gučetić je utemeljio na Platonovim i Aristotelovim stavovima o glazbi. Posljednje izlaganje tog dana, »Sličnosti i razlike Petrićevih i De Dominisovih pogleda o strukturi stvari«, održala je Snježana Paušek-Baždar (Zagreb) koja je iznijela tezu kako su Petrićeva stajališta o strukturi stvari inovativnija od De Dominisovih, jer Petrić piše o postojanju »nečega« između čestica stvari. Uslijedilo je predstavljanje knjige Ivice Martinovića, *Ruđer Bošković e il Collegio Romano* (prevela Jelena Poklepović, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove – Institut za filozofiju, Zagreb 2011.). U predstavljanju knjige sudjelovali su Snježana Husić, Mijo Korade te Ivica Martinović. Navečer je održano još jedno predstavljanje knjige. Riječ je o knjizi Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Zoroaster eius CCCXX oracula Chaldaica / Zoroaster i njegovih tristo i dvadeset kaldejskih proroštava* (transkribirao i preveo Ivan Kapec, uredila Erna Banić-Pajnić, Institut za filozofiju, Zagreb 2011.) o kojoj su govorili urednica knjige Erna Banić-Pajnić, Ivica Martinović te Mihaela Girardi-Karšulin.

U petak, 28. rujna, prvo izlaganje naslovljeno »Kršćanski ideal sreće u *Sretnom gradu* Frane Petrića u kontekstu europske i hrvatske misli 16. i 17. stoljeća« održao je Mijo Korade (Zagreb). Petrić je u svom *Sretnom gradu*, pod utjecajem Aristotela, naveo kako je sreća, koja kod njega ima kršćansko obilježje, konačni cilj pojedinca, ali i zajednice. Isto shvaćanje sreće pronalazimo i kod Dantea, Mar-

silija Padovanskog, Erazma Roterdamskog i Thomasa Morea. Erika Zlatkov (Koper) u svom je izlaganju »Petrićev odnos prema prirodi u gradu iz perspektive njegova djela *La città felice*« dala jedno moguće shvaćanje Petrićeva odnosa prema prirodi u gradu kako ga on iznosi u svom mladenačkom djelu *Sretan grad*. Slijedilo je izlaganje »Boškovićeви motivi za priopćavanje Newtonovih otkrića u optici: analiza šestoga pjevanja Boškovićeва epa *De Solis ac Lunae defectibus*« koje su održali Blanka Jergović (Zagreb) i Ivica Martinović (Zagreb). Njima je šesto pjevanje Boškovićeва epa *O pomrčinama Sunca i Mjeseca* poslužilo kao materijal pomoću kojeg su analizirali komunikacijske postupke i komunikacijske modele u znanosti te su zaključili kako Boškovićeve pjesničke teme u sebi inkorporiraju i razmišljanja o publici. U svom izlaganju »Odnos glagolskih oblika grčkog i latinskog jezika u Petrićevu prijevodu iz *Discussiones peripateticae*« Olga Perić (Zagreb) je naglasila kako se Petrić u prevođenju grčkih citata koje pronalazimo u njegovom djelu *Discussiones peripateticae* odlučio za tehniku doslovnog prevođenja te se u tome iskazao kao vrstan poznavalac klasičnih jezika. Iz izlaganja »Petrićevo razumijevanje Platonova περὶ αἰσθητικῆς τῆς ψυχῆς (Resp. 521.c.5–8)« koje je održao Ćiril Ćoh (Varaždin) doznali smo kako u četvrtoj knjizi trećeg sveska *Peripatetičkih rasprava* Petrić upućuje na činjenicu kako Aristotel nije shvatio Platonovu dijalektiku, što ima svoje ishodište u Aristotelovom krivom shvaćanju ljudske duše, ali i njezine djelatnosti. U svom izlaganju »Petrić i (Pseudo-) Filipon« Mihaela Girardi-Karšulin (Zagreb) je na temelju dvaju citata iz Petrićeve prijevoda Filiponovih *Komentara Metafizike*, jednog citata kojeg pronalazimo u trećem svesku Petrićevih *Peripatetičkih rasprava* te jednog citata iz transkribiranog teksta bečkog rukopisa iznijela Petrićevu recepciju (Pseudo-) Filipona. Usljedilo je predstavljane knjige Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussio-num peripateticarum tomus quartus (liber I–V) / Peripatetičke rasprave: Svezak četvrti (Knjiga I.–V.)*, (transkribirao Tomislav Čepulić, preveli Mihaela Girardi-Karšulin i Ivan Kapec, filološka redakтура Olga Perić, priredili Mihaela Girardi-Karšulin, Ivica Martinović, Olga Perić, Institut za filozofiju, Zagreb 2012.). O knjizi su govorili Ivica Martinović, Erna Banić-Pajnić, Olga Perić i Mihaela Girardi-Karšulin. Isti dan imali smo priliku čuti i dva izlaganja o Frani Petriću i Ruđeru Boškoviću u digitalnom svijetu. Prvo izlaganje, »Prisutnost Frane Petrića u digitalnom svijetu«, održao je Bruno Ćurko (Zagreb). On je naveo nekoliko razina istraživanja prisutnosti Petrića u digitalnom svijetu: prva se odnosi

na pronalazjenje, transkripciju i prijevod originalnih Petrićevih djela, druga razina ustanovljuje u koliko se relevantnih digitalnih zbirki od 16. do 19. st. mogu naći tekstovi o Petriću, treća istražuje noviju digitaliziranu literaturu u svijetu u kojoj se navodi Petrić, četvrta razina se odnosi na istraživanje Frane Petrića u Hrvatskoj u zadnjih petnaestak godina. Drugo izlaganje, naslovljeno »Od Priestleya do Faradaya: Kako je digitalizirana rana recepcija Boškovićeve prirodne filozofije na Britanskom otočju (1772–1855)«, održali su Ivica Martinović (Zagreb) i Marin Martinić Jerčić (Zagreb), koji su zaključili kako postoji zavidna dostupnost izvora o ranoj recepciji Ruđera Boškovića na Britanskom otočju.

Prvo izlaganje, »Ruđer Bošković između Newtona i Leibniza«, u subotu 29. rujna je održao Franjo Sokolić (Split) koji je naznačio dva temeljna pitanja. Prvo pitanje odnosi se na koncepciju fizike o njoj samoj i njezinom razvoju, dok se drugo odnosi na propitivanje Boškovićeve doprinosa razvoju fizike kroz postavljanje Boškovićeва koncepta atoma između Newtonova atoma u vakuumu i Leibnizovih monada. Usljedilo je izlaganje Ivica Martinovića (Zagreb) »Recepcija Boškovićeve prirodne filozofije u tezarijima Leopolda Biwalda, Pála Makóa i Ivana Krstitelja Horvatha (1765–1777)«. Iz tezarija iz fizike Leopolda Biwalda i Pála Makóa vidljivo je koliko je bio jak utjecaj Boškovićeve prirodne filozofije na austrijskim sveučilištima prije nego što je bila ukinuta Družba Isusova. Tezarij Ivana Krstitelja Horvatha pak pokazuje kako se Boškovićeve utjecaj nastavio i u novim uvjetima na državnom Sveučilištu u Trnavi. Snježana Husić (Zagreb) u svom je izlaganju, »Književnost i neznanje: funkcije lika Licide u Boškovićeve *Dijalogima o sjevernoj zori*« naglasila kako je fiktivni Licida pastir koji nije vičan problematici novih znanstvenih postignuća. Međutim, Husić je pokazala kako je upravo spomenuti lik bitan za oblikovanje Boškovićeва diskurza o sjevernoj zori. Završno predavanje, »Johann Heinrich Alsted i Jan Amos Komenský: Dva slučaja Petrićeve recepcije u novovjekovnoj Srednjoj Europi«, umjesto Jana Čížeka (Olomouc), pročitao je Jiří Michalík (Olomouc). Tema ovog izlaganja bila je recepcija lika i djela Frane Petrića u djelima Johanna Heinricha Alsteda i Jana Amosa Komenskoga u čijem je djelu *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* vidljiv utjecaj Frane Petrića.

Na 19. simpoziju »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu« čuli smo šesnaest izlaganja te prisustvovali na čak četiri predavanja knjiga što je dodatno obogatilo sadržaj ovogodišnjeg simpozija.

**Ivana Skuhala Karasman**



## **Konferencija »Bioetički pogled na budućnost poljoprivrede u Europi«**

U Zagrebu, 20. listopada 2012., održana je međunarodna konferencija o budućnosti poljoprivrede u Europi, odnosno o stanju aktualne svijesti o problematici novotehnološkog razvoja. U suradnji s Centrom za bioetiku Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove i Hrvatskim bioetičkim društvom, konferenciju je organizirala Udruga bioetičara Srednje Europe (BCE) i na Nadbiskupijskom pastoralnom institutu ugodila izlagače i slušatelje iz dvanaest zemalja Europe, potpuno ispunivši dvoranu. Raspon tema predložen je podjelom programa u tri dijela, s uvodnim predstavljajama kao osvrtima na povijest bioetičkih udruga-organizatora simpozija, te dva tematska bloka: »Bioetička promišljanja uz poljoprivrednu praksu u suvremenoj Europi« i »Slučajevi bioetičkih izazova čovjekova odnosa prema prirodi«, popraćenih raspravom.

S pozdravnom riječi, temu konferencije i njen program predstavile su doc. dr. sc. Katica Knezović (članica predsjedništva BCE-a i nastavnica Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, domaćin konferencije) i prof. dr. sc. Sigrid Müller (predsjednica BCE-a i dekanica Katoličkog teološkog fakulteta Sveučilišta u Beču). U jedinstvenom stavu, Knezović je s jedne strane istaknula aktualnu potrebitost svijesti i rasprava o problemima proizlazećima iz pristupa poljoprivredi, a s druge je strane Müller svratila pozornost na pitanje budućnosti društva, izražavajući ispunjenje sna o svijetu bez gladi kao konačan cilj postiziv jedino interdisciplinarnom suradnjom. Oprimjerujući njihove riječi, mons. prof. dr. sc. Valentin Požaić (pomoćni biskup zagrebački, ravnatelj Centra za bioetiku FTI DI) i prof. dr. sc. Amir Muzur (predsjednik Hrvatskog bioetičkog društva, Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci) u osvrtima su na dosadašnji rad i kronologiju suorganizacijskih tijela istaknuli rezultate koji se takvim pristupom postižu – od samog teorijskog otvaranja problematičnih pitanja ljudske djelatnosti pa do praktičkih manifestacija poput izdavaštva ili konferencija. Požaić je istaknuo bitnu ulogu odnosa čovjeka i vjere, a rad instituta stavio u službu odgoja čovjeka kao takvog, dok je Muzur prikazao utemeljenje bioetičke discipline u Hrvatskoj na čelu s prof. dr. sc. Antom Čovićem, istaknuvši ranu budnost svijesti hrvatske zajednice o najširem opsegu novonastalih etičkih problema. Predavanje je služilo i svrsi obrane bioetike od simplifikacije u podlozi glorifikacije profita, vodeći se ovdje utopijskom mišlju Fritza Jahra, utemeljitelja bioetičkog nazora.

Po zaključenju predavanja A. Muzura, moderatorsku je riječ preuzela K. Knezović i uvela prisutne u prvi dio radnog dijela programa, sastavljenog od dva izlaganja.

S obzirom na sadržaj i vrijeme trajanja izlaganja, najviše je reakcija potaknulo prvo u nizu, prof. em. dr. sc. Günthera Virta (Katolički teološki fakultet Sveučilišta u Beču), člana European Group on Ethics in Science and New Technologies, neovisnog, pluralističkog i multidisciplinarnog savjetodavnog tijela Europske Unije koje razmatra etičke implikacije novih dometa znanosti i tehnologije. Izlaganje je željelo približiti praksu toga tijela. Opisujući formalne aspekte rada grupe, Virt se poslužio nizom svakodnevnih primjera i izravno pokazao s čime se aktivni kritičar novih tehnoloških praksa može susresti. Posebnu su pozornost privukli pokušaji ucjenjivanja, prebacivanja odgovornosti u svrhu zastrašivanja i pravnička podmuklost industrijskih giganta nasuprot kojih se tijelo postavlja. Virt je kao dva najveća problema na koje grupa nailazi istaknuo lobiranje i zloupotrebu prava na patent.

Sljedeće izlaganje bilo je ono prof. dr. sc. Ante Čovića (Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) na temu »Utemeljenje integrativne bioetike – biotički suverenitet kao model utemeljenja odgovornosti prema ne-ljudskoj prirodi«. Čović je izvorno zamislio izlaganje u dva dijela, no zbog temeljitog pokrivanja teme o utemeljenju integrativne bioetike u Muzurovom izlaganju, odlučio je odmah razmatrati pitanje odgovornosti čovjeka za ne-ljudsku prirodu. Elaborirajući teorijski temelj nužne odgovornosti za ne-ljudsku prirodu, Čović je pokazao trostruki teorijsko-praktički pomak: prijelaz iz baconovskog doba apsolutističkog ovladavanja prirodom u aktualno stanje svijesti o nužnom opozicioniranju takvom stavu, prijelaz iz hijerarizirane i stupnjevite odgovornosti prema ne-ljudskim bićima u opću, niveliranu odgovornost prema ne-ljudskoj prirodi, te prijelaz iz doživljavanja ne-ljudskih bića kao sredstva u shvaćanje bića kao svrhe po sebi, kao subjekta. Novi oblik odgovornosti za ne-ljudsku prirodu proizlazi iz čovjekovog razumijevanja uzročno-posljedičnog životnog jedinstva, a specijecistička kategorizacija života sada se treba, umjesto točke razlikovanja, shvatiti kao točka spajanja – čovjeka upravo karakterizira mogućnost razumijevanja životne spone, to ga čini asimetričnim po odgovornosti i na toj asimetričnosti zasniva se odgovornost za ne-ljudsku prirodu. Ovim jahrovskim zaključkom dovršen je i prvi dio programa.

Drugi dio izlagačkog programa, složen od tri predavanja, vodio je prof. dr. sc. Tonči Matulić (dekan Katoličkog bogoslovnog fakul-

teta Sveučilišta u Zagrebu), a u novoj seriji izlaganja konkretnih problematskih slučajeva, riječ dobiva prof. dr. sc. Tajana Krička (dekanica Agronomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu) s temom »Poljoprivreda u Republici Hrvatskoj nekad i danas te njezin utjecaj na proizvodnju biomase i biogoriva«. U otvorenoj kritici pristupa Vlade Republike Hrvatske prema gospodarstvu, Krička je ukazala na paralelne problematike neopreznog odnosa prema poljoprivredi, međusobno usko povezane, a naglasak je stavila na problem uništavanja samog potencijala hrvatskog gospodarstva i sprječavanje njegova omoćenja. Potkrjepljujući riječi statističkim dijagramima, negativan trend lošeg gospodarenja postao je izlaganjem evidentan, ali ponajprije je bilo moguće primijetiti kolike velike mogućnosti zemlje ostaju neiskorištene, a čija uporaba ne bi ugrožavala biozajednicu Republike Hrvatske. Krička je istaknula i jednu vrlo bitnu točku ukupnog problema, naime, vladino ignoriranje stručnjaka i razvojnih programa sa svih fakulteta.

S temom »Kemijska sudbina pesticida i lijekova u okolišu« i naglaskom na ekološku cijenu prehrane i zdravlja, prof. dr. sc. Valerije Vrček (Institut za organsku kemiju, Farmaceutsko-biokemijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu) pokazao je istraživačke i proceduralne propuste u analizama, pripremama i distribuciji kemikalija i lijekova, odnosno nesavjesno nerazumijevanje ili indolentno odnošenje prema dijapazonu neisplativih kemijskih efekata koji rezultiraju stvaranjem novih, otrovnih supstanci pri ispuštanju u prirodu. Posljedice se kreću od trovanja hranjivih resursa, preko genetičkih poremećaja do masovnog izumiranja životinjskih vrsta, a *post festum* raspoznavanje negativnih posljedica može se dogoditi i generacijama kasnije, kada će se raditi o nepovratnim stanjima. Vrček je posebno istaknuo problem mentaliteta ljudi i predanost konkurentskom profitu zbog kojega se regule zanemaruju.

Domaćin konferencije, Katica Knezović, završila je drugi krug izlaganja temom »Bioetička upitnost GMO-a u europskoj poljoprivredi«, odnosno prikazom aktualnih tendencija industrije GMO usjeva – dominiranje tržištem monopolističkih tvrtki, uništavanje domaćih kultura, podvlačenje GMO-a pod prirodne proizvode i zaobilazanje GMO etiketiranja. Također, iako je Hrvatska proglašena slobodnom od GMO-a, problem prijema novih tehnologija ostaje otvorenim, kao i stalna prijetnja od dolaska GMO-a. Treba zahtijevati potragu za kvalificiranim stručnjacima osviještenima o etičkim pitanjima i ostvarenje ekološkog turizma unutar Republike Hrvatske.

Konferencija je dovršena kraćom raspravom, prilikom koje su se uspjela istaknuti tri problema: nepostojanje strukturnog navodnjavanja u Republici Hrvatskoj, zbog čega se prosperitetu kontinuirano šteti, opća podijeljenost u stajalištima o prehrani iz mesne industrije i licemjerje u proizvodnji »prirodnih proizvoda«, odnosno zloraba bioetičkog osvještavanja. Konferenciji je osjetno nedostajalo dulje rasprave koja bi se zasigurno ispostavila plodonosnom, no i u ovoj kraćoj formi ostavila je trag.

Luka Perušić

## **5. Međunarodna konferencija Europskog društva za povijest znanosti (5th ESHS)**

U Ateni je od 1. do 3. studenoga 2012. održana 5. Europska konferencija u organizaciji Europskog društva za povijest znanosti (5th ESHS = 5th *International Conference of the European Society for the History of Science*). Tema je bila vrlo privlačna: »Znanstveni kozmopolitizam i lokalne kulture: religije, ideologije i društveni sustavi« (»Scientific Cosmopolitanism and Local Cultures: Religions, Ideologies, Societies«). *Kozmopolitizam*, kojeg resi međunarodna i ekumenska dimenzija, povijesno se očituje u razvoju i širenju znanosti (teoriji, praksi i kulturi) te kroz mobilnost znanstvenika. Često pak znanstveni kozmopolitizam dolazi u sukobe s lokalnim kulturama. Kadikad nije lišen niti nacionalizma u samoj znanosti. Zato je interdisciplinarno i povijesno promišljanje odnosa znanstvenog kozmopolitizma i lokalnih kultura bio pravi izazov za peti skup ESHS-a. Sudjelovalo je više od 400 povjesničara znanosti, filozofa, znanstvenika, epistemologa, didaktičara iz Europe, te pozvani gosti iz drugih kontinenata. Konferencija se odvijala na tri različita mjesta u sunčanoj Ateni: Sveučilište u Ateni (povijesna zgrada i prostor Akademije), Nacionalna zaklada za helenska istraživanja (NHRF) u blizini ostataka Aristotelovog *Lyceuma* (prema nedavnom otkriću grčkih arheologa), te Marasleios pedagoška akademija. Dinamiku konferencije odlikuju 4 plenarna predavanja, 6 znanstvenih sjednica i 29 simpozija povezanih s glavnim naslovom skupa. Aktivno sam slušao i pratio sva plenarna predavanja. Zbog paralelnih zbivanja na tri

mjesta, saslušao sam tek nekoliko simpozija ili sjednica.

Potpuno sam sudjelovao u simpoziju SY14: »Povijest slavenskih znanosti: kulturne interferencije, povijesne perspektive i osobni prilozi«, koji se održao u Marasleios akademiji. U radu simpozija bio sam su-voditelj. U sklopu simpozija održao sam predavanje pod naslovom: »Dostignuća F. Petrića i R. Boškovića razvoju pojma sile u filozofiji prirode« / »The Achievements of F. Patricius and R. Bosovich to the Notion of Force in the Philosophy of Nature«. Predavanje o Petriću i Boškoviću, njihovim priložima u radanju pojma sile (Petrić) u vremenu prije Keplera i Newtona, te Boškovićevom univerzalnom stablu silā u filozofiji prirode i modernoj fizici čestica, trajalo je 45 minuta. Komentari i pitanja bili su povezani sa sadašnjim stanjem znanosti i povijesti znanosti u Hrvatskoj te nasljeđu Boškovića i Petrića u njima.

Simpozij SY24 pod naslovom »Egzaktne znanosti u istočnom Mediteranu u modernim i suvremenim razdobljima« saslušao sam parcijalno. Saslušao sam i aktivno komentirao predavanje o Frani Petriću kao filozofu u Ferrari i njegovim hidrotehničkim ekspertizama u tome gradu, zatim predavanje o matematičkim doprinosima Marina Getaldića pod Višteovim utjecajem. U okviru istog simpozija bila su dva predavanja o Boškoviću: jedno o Boškoviću matematičaru i njegovim bavljenjem jednadžbama trećeg i četvrtog reda, a drugo o Boškoviću i primijenjenoj matematici u poljima hidrostatičke i hidrodinamičke s konkretnim primjenama u hidro-građevinarstvu (luka Rimini, Lucca, Pavia, Milano, te suradnja s Giovanni Antonio Lecchiam za udžbenik iz hidrostatičke, 1765.). Zanimljivo je da su predavači o Petriću, Getaldiću i Boškoviću – svi redom sa Sveučilišta u Ferrari. Ovdje želim navesti da je u radu 5. ESHS iz Hrvatske sudjelovao i povjesničar prof. dr. Ivica Martinović (Institut za filozofiju, Zagreb) s predavanjem o recepciji Boškovićeve filozofije prirode u hrvatskim filozofskim školama, pod naslovom: »The Reception of Bosovich's Natural Philosophy at Croatian Philosophical Schools from 1770 to 1834«, u okviru simpozija SY7 koji je bio posvećen 300-toj obljetnici rođenja R. J. Boškovića. Taj je simpozij, naslovljen »Exact Sciences in Habsburg Monarchy in the 18<sup>th</sup> Century (on 300<sup>th</sup> Anniversary of Bosovich's Birthday)«, postavio i organizirao slovenski povjesničar znanosti Stanislav Jože Južnič, koji u naslovu povezuje Oklahoma University i Znanstvenoraziskovalni center (ZRC, SAZU Slovenija).

Vrlo zanimljivi simpozij SY2 pod naslovom »O 100-toj obljetnici Henri Poincaréove (1854–1912) smrti: fizika, matematika i filo-

zofija«, koja pada u 2012. godinu, saslušao sam gotovo u cijelosti, sudjelujući pitanjima i komentarima. Simpozij se bavio Poincaréovim mišljenjem: modelima i hipotezama, činjenicama i poopćenjima, do sukladnosti (kompatibilnosti) disciplinā. Naglašena je Poincaréova sustavnost (»systematicity«) u mišljenju. U predavanjima su obrađeni Poincaréovi *Palermo memoari* (1905) o logici i sekundarnim tekstovima, zatim predavanje o fizičkim principima Poincaréovog mišljenja (od povijesti do filozofije znanosti), potom Poincaréovo tumačenje prostora i vremena, do relativističke dinamike i Poincaréove elektromagnetske koncepcije prirode.

Na tragu aktivnog sudjelovanja na 5. ESHS-u mogu reći tek nekoliko spoznaja i kratkih epistemoloških formulacija. U znanosti (*epistēmē*) pitanja o njenoj naravi (tzv. *NoS = Nature of Science*) su stvari koje metodološki valja pomicati prirodno: razvojem eksperimentalnih istraživanja i promišljanja Prirode do njene Znanosti o njoj (*From Nature to Science of Nature*). Pomaci se temelje na teorijama i znanstvenim eksperimentima (tradicija Platona, Aristotela, Galileja, Newtona, Boškovića, Einsteina...) do suvremenih pet metodoloških razina, gdje se na petoj najnovijoj razini rađaju brojne nove pojave i podaci, objekti i događaji, s njihovom epistemologijom (tumačenjā). I u naše doba LHC-a i Tevatrona se još uvijek cilja prema 1. razini, gdje se traga za temeljnim zakonima gibanja i simetrijama u fizici. Posebno predavanje je održao prof. Fabio Bevilacqua (Sveučilište Pavia, Italija, novoizabrani predsjednik ESHS-a) o pedesetoj obljetnici objavljivanja Th. Kuhnove *Strukture znanstvenih revolucija*, ponajviše zbog velikog utjecaja knjige i djela Th. Kuhna na problematiku povijesti ideja i znanosti u cjelini. U kritičkom osvrtu, Bevilacqua je naglasio dva kulturna problema koji obilježavaju pedesetogodišnji život ove knjige. To je pitanje uloge »velike znanosti« na jednoj, te pitanje znanstvenog obrazovanja (*Science Education*) i povijesti znanosti (tzv. *HoS = History of Science*) na drugoj strani. U ovoj godini se u svijetu događaju simpoziji posvećeni poslije-Kuhnovim tumačenjima na tragu njegove knjige, uglavnom u organizaciji njegovih poznatih studenata (*post-Kuhnians*). Predavač je stoga naglasio velike Kuhnove zasluge u primijenjenoj povijesti znanosti (kvantifikaciju i kvalifikaciju, digitalizaciju), zatim Kuhnove priloge povijesti fizike, sa zaključnom mišlju kako po svemu sudeći nema sudara civilizacija u *HoS*-u, prije svega na tragu aktualne metodologije otvorenog pristupa »Open Access«. Spomenut ćemo i plenarno predavanje prof. Jürgena Renna (direktor Max Planck instituta za povijest znanosti,

Berlin, Njemačka) pod naslovom »Einstein as a Cosmopolitan«. Izdvajam naglaske o Einsteinovim brojnim znanstvenim putovanjima (Kina, Japan, Španjolska, Argentina) iz njegove faze kada je već primio Nobleovu nagradu iz fizike i bio proglašen »novim divom svjetske povijesti«. Na tragu recepcije i širenja relativnosti u tim zemljama i kulturama, Einstein se povijesno pokazao univerzalistom u praksi, nipošto u smislu univerzalnog jezika što ga je npr. zagovarao Bečki krug.

**Tomislav Petković**

### **Simpozij »Republikanizam i liberalizam: *frères-ennemis* modernoga političkog mišljenja«**

Povodom obilježavanja 50. godina Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, održana su, od 5. do 9. studenoga 2012., tri tematska međunarodna skupa naslovljena »Republikanizam i liberalizam: *frères-ennemis* modernoga političkog mišljenja«, »Contemporary Trends in Journalism: Between Micro-Specificities and Macro-Challenges« i »Europeanization and Contemporary Democracies« na kojima su sudjelovali ugledni profesori politologije i novinarstva te drugih disciplina iz Hrvatske i svijeta. U svečanome dijelu započeto je i eksperimentalno emitiranje Televizije Student, prikazan dokumentarni film o 50. godinu Fakulteta te je predstavljena knjiga Nevena Šantića *Čari hrvatske politologije*. Kuriozitet jest i u tome što se proslava obljetnice Fakulteta poklopila s obilježavanjem 300. obljetnice rođenja Jean-Jacquesa Rousseaua, čime se Fakultet političkih znanosti pridružio svjetskom obilježavanju te velike obljetnice.

S obzirom da je Fakultet utemeljen kao prvi politološki fakultet u ovome dijelu Europe i činjenicu da su njegovi utemeljitelji, uglavnom filozofi, odredili put znanstvenome izučavanju politike i političkih fenomena iz rakursa filozofijskoga, odnosno političkoteorijskoga razmatranja politike, filozofima je, čini se, najzanimljiviji bio znanstveni skup vezan uz obljetnicu Rousseauova rođenja naslovljen »Republikanizam i liberalizam: *frères-ennemis* modernoga političkog mišljenja«, koji ima i simbolički značaj. Godina osnutka Fakulteta (1962.) bila je u znaku svjetske proslave i obilježavanja velike obljetnice Jean-Jacquesa Rousseaua, dvjestote ob-

ljetnice *Društvenog ugovora*. Možda nije pretjerano ustvrditi, istaknuo je organizator skupa prof. dr. sc. Dragutin Lalović, »da mu se baš naša sredina tada najdostojnije odužila time što je osnovala sveučilišnu instituciju za slobodno istraživanje politike i političkoga«. Značaj, dakako, nije samo simboličan, jer je u prvih pola stoljeća znanstveno-istraživačkoga i nastavnoga rada na Fakultetu, Rousseau bio nezaobilazno mjesto u razumijevanju teorije države, suverenosti, demokracije, političkog prava i slobode. Skup je stoga okupio politologe, filozofe i sociologe koji se, između ostaloga, teorijski bave odnosom dviju najznačajnijih struja moderne političke misli, liberalizmom i republikanizmom kao sastavnicama Rousseauova misaonog korpusa, a čiji odnos i dalje određuje vlastito samorazumijevanje suvremenih političkih zajednica.

Znanstveni skup započeo je izlaganjem akademika Zvonka Posavca pod naslovom »Republikanizam i liberalizam kao temelji Moderne«, u kojem je autor najprije odredio oba pojma. Dok republikanizam ima dugu tradiciju koja seže sve do atenske politeje i rimskih republika, dotle je liberalizam tipično novovjekovna politička teorija. Dok se prva oslanja na krepost građana, na njihovu participaciju u životu zajednice, dotle liberalizam izvodi cjelokupni politički poredak iz autonomije pojedinaca. Dok se republikanizam odnosi pozitivno prema životu zajednice inzistirajući na sudjelovanju građana u političkom životu, dotle se liberalizam grčevito bori za prostore individualnih sloboda i autonomiju institucija kao pojedinih područja. Autor nadalje, na deliberativnoj teoriji demokracije, pokazuje kako Habermas kombinira obje tendencije u ostvarenju uspješnog političkog poretka. On to radi tako da od svake teorije preuzima nešto: od liberalizma pravnu državu i tržišno društvo, a od republikanizma sudjelovanje građana u djelovanju političke zajednice. Dok čitav ovaj model prilično uspješno funkcionira u okviru nacionalne države, dotle, smatra autor, on slabo ili nikako ne funkcionira u post-nacionalnim konstelacijama, tj. u EU i na globalnom planu. Habermas se zalaže za ustavni patriotizam koji bez dublje povezanosti građana teško može funkcionirati. Na kraju, autor smatra da je u modernoj konstelaciji moć republikanizma izrazito smanjena, a moć liberalnih i neoliberalnih tendencija izrazito narasla s fatalnim posljedicama.

U izlaganju »Republikanizam i politička teorija« Milan Podunavac primjećuje kako su sve do prve polovice 19. stoljeća u političkoj teoriji dominirale dvije rivalske familije, liberalizam i republikanizam, pri čemu je ovaj teorijski odnos nedvosmisleno razriješen u korist liberalizma, stoga je u posljednja dva stoljeća



liberalizam vladajuća politička teorija. U izlaganju je stoga analizirana obnova republikanske političke teorije u okviru »historijske škole« u teorijskim gledištima Quentina Skinnera i Johna Pococka.

U izlaganju »Jean-Jacques Rousseau – *frère ennemi* političkog liberalizma«, Dragutin Lalović propituje može li se Rousseau određivati jednoznačno, samo kao republikanskog političkog teoretičara, odnosno može li se pristati uz kritiku Rousseaua kao protivnika političkoga liberalizma? U prvom se dijelu izlaganja podsjeća na to da se Rousseauova politička teorija oblikuje u osviještenoj i potpunoj opreci spram fiziokratskog ekonomskog liberalizma, koji slobodu svodi na ekonomsku i pravnu, a modernog čovjeka na *bourgeois*. U drugom se dijelu izlaganja prikazuje kritika Rousseauova političkog nauka (političke slobode i pučke suverenosti) sa stajališta klasičnoga političkog liberalizma B. Constanta. U trećem se, završnom dijelu, pokazuje da primjerena usporedba Rousseauova i liberalnoga političkog nauka mora pažljivo razlikovati pojmovne sklopove u kojima se očituje srodnost (poimanje naroda i podjele vlasti) od onih u kojima se očituje suprotnost (poimanje naroda, zakona, općenite volje i *ci-toyena*). Otuda je Rousseau i *frère* i *ennemi*, dakle, *frère ennemi*, političkoga liberalizma, ali ne i ekonomskog liberalizma.

U izlaganju »Rousseauova legitimacija političkog autoriteta«, Raul Raunić u razlici liberalizma i republikanizma ističe važnost razlikovanja legitimiranja političkoga autoriteta odozgo i odozdo. Iako je problem republikanizma (republike) nemogućnost krajnjega razlikovanja države od društva, Rousseauov doprinos je značajan i očituje se, prije svega, u dva momenta. Prvi je prisutan u *Raspravi o nejednakosti* u kojoj Rousseau vrši moralnu delegitimaciju Zapada, jer su vladari postali gospodari, a drugi, u *Društvenom ugovoru*, u kojem, posredstvom općenite volje, vrši popoćavanje individualne volje, čime političko postaje posrednički put ka univerzalnom javnom priznanju i jedan od triju Rousseauovih projekata emancipacije čovjeka.

U izlaganju »Recepcija koncepcije hrišćanske republike u francuskom predrevolucionarnom republikanizmu: Gabriel Bonnot de Mably i Jean-Jacques Rousseau«, Aleksandar Molnar polazi od pretpostavke da je prosvjetiteljstvom potisnuta ideja kršćanske republike u francuski diskurs 18. stoljeća ušla kroz svoje dvije sekularizirane verzije: »Veliki plan« vojvode de Sullyja (1638.) i *Projekt za uspostavljanje trajnog mira u Evropi* Charles-Irénéa Castela, opata de Saint-Pierrea (1717.). U drugoj polovici 18. st. Gabriel Bonnot de Mably i Jean-Jacques Rousseau su

se, reagirajući na Sedmogodišnji rat, na različite načine odredili prema Sullyjevom i Saint-Pierreovom nasljeđu. Iako su i jedan i drugi smatrali korisnim nastaviti pacifističku misao Saint-Pierrea, obojica su odbacila njegov način za uspostavljanje kršćanske republike u Europi kao u biti utopijski.

U izlaganju »Od 'traganja za vrlinom' ka 'traganju za srećom': Bernard Mandeville i rađanje liberalizma« Ilija Vujačić razmatra djelo Bernarda Mandevillea kao prethodnika škotskog prosvjetiteljstva i liberalne tradicije mišljenja. Polazeći od socijalnog, političkog i ekonomskog konteksta sveopće krize tadašnjega društva u tranziciji, razmatraju se posebno njegova moralna, društvena i ekonomska shvaćanja zasnovana na metodološkom individualizmu.

U izlaganju »Rousseau – Kant« Goran Gretić pokazuje kako Rousseau daje prikaz razvoja prava u kojem je konstitucija države izvedena iz principa *droits de l'humanité*, odnosno, Rousseau traži i pronalazi prvotni akt koji u sebi sadrži i iz kojega proizlaze jednakost i sloboda, a koji je istovremeno i konstitutivni akt zajednice. Rousseauovo utemeljenje jednakosti u liku osebujne filozofije slobode, a koje je u opreci spram njegove etike, ima čisto racionalni karakter, budući da je jedino čisti um spoznajni izvor uvjeta koji opravdavaju prisilnu vlast nad ljudima, a on je pak u jasnoj suprotnosti spram izvora spoznaje dobra i zla, a to su osjetilnost i osjećaji. Po Kantovu razumijevanju osnovni je cilj Rousseauova političkog mišljenja bilo uspostaviti i osigurati neotuđiva prirodna prava individua, a koja su simbolizirana u supstanciji opće volje. Stoga se može ustvrditi da su oba nastojala uspostaviti novu metafiziku prava, ali to ne znači da se Rousseau može smatrati neposrednim prethodnikom Kantove metafizike čudoreda i kritike praktičkog uma.

U izlaganju »Hobbes i republikanizam: Levi-jatan protiv Commonwealtha«, Luka Ribarević prikazuje Hobbesov odnos prema republikanizmu u tri temeljna koraka. U prvom se prikazuje u kojem su obliku republikanske ideje bile prisutne u engleskom političkom mišljenju prve polovine 17. stoljeća. Postaje vidljivim da prije pojave *Levijatana* 1651. u Engleskoj nije postojala koherentna antimonarhijska republikanska teorija. U drugom se koraku analizira Hobbesova kritika dviju republikanskih ideja koje smatra posebno pogubnima za opstanak države. Konačno, u trećem koraku, ispituju se implikacije Hobbesove kritike republikanizma s obzirom na pojamovno polje njegove zrele teorije države. Pokazuje se da je u okviru Hobbesove znanosti o državi kritika republikanizma shvaćena kao apologija države, preduvjet postojanja same demokracije.



Na kraju, svoje je izlaganje »Lazar na Rocinantu: republikanizam u 21. stoljeću« održao i Enes Kulenović, koji je pojasnio razloge zbog kojih je republikanizam »uskrtno« kao politička teorija zadnjih petnaestak godina (kao reakcija na dominaciju liberalne paradigme). Drugi dio izlaganja bavio se pitanjem daje li republikanizam adekvatan odgovor na nedostatke liberalizma. U zaključku izlaganja autor je dao negativan odgovor i pojasnio zašto nedostaci liberalizma (nemogućnost formulacije koncepcije kolektivnog dobra i krnje razumijevanje političke slobode) ne mogu biti prevladani republikanskom teorijom (barem na način na koji je ona formulirana od strane njenih najistaknutijih suvremenih zagovornika).

Odlučujućim isticanjem napetosti između liberalizma i republikanizma kao temeljnih sustava političkoga mišljenja Moderne, znanstveni skup je na najbolji način opravdao svoju ulogu u proslavi velike obljetnice francuskoga mislioca. Pokazalo se kako se navedena napetost, unatoč temeljnim idejnim razlikovanjima, ne može svesti na jednoznačno povlačenje granice između dviju struja političkoga mišljenja, upravo na način na koji je to shvaćao i Rousseau. Tradicionalno razlikovanje izravne (republikanizam) i predstavničke (liberalizam) demokracije u današnjem smislu nipošto ne pretpostavlja potpuno razdvajanje liberalnih i republikanskih načela (negativno i pozitivno shvaćene slobode, privatnog vlasništva i općeg dobra, diobe vlasti i jedinstva suverenosti, slobode i autonomije i dr.). Prilozima uglednih referenata ovoga skupa naglašen je smjer promišljanja republikanizma i liberalizma u promijenjenim političkim okolnostima, a politička teorija Jean-Jacquesa Rousseaua, koja se ne može svesti samo na republikanizam, na najbolji je mogući način poslužila razmatranju suvremenog čovjeka i političke zajednice koja se gradila na nasljeđu obje teorijske struje mišljenja.

**Goran Sunajko**

### **Simpozij »Živo filozofiranje – povodom 70. rođendana Branka Despota«**

»Živo filozofiranje« – filozofski simpozij povodom 70. rođendana Branka Despota, održan u Zagrebu 9. i 10. studenog 2012. godine, okupio je njegove kolege, učenike, prijatelje i

poklonike. Organizirao ga je Odjel za filozofiju Matice hrvatske u suradnji s Odsjekom za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i Institutom za filozofiju u Zagrebu. Sudionicima je bila otvorena mogućnost da svoj prilog simpoziju posvete djelu Branka Despota ili nekom od problema kojima se on u svojem filozofskom radu bavi.

Vladimir Premec je u izlaganju pod naslovom »Hrvatski jezik u filozofiranju Branka Despota« podsjetio da Despot filozofirajući na hrvatskom jeziku običava stvarati riječi da bi omogućio primjereno izricanje filozofijskih misli. Polazeći od Aristotelovog razlikovanja retoričkog, poetičkog i apofantičkog govora Premec je nastojao objasniti takvu filozofijsku potrebu stvaranja jezika. Retorički govor je svakodnevni govor, a uzdignut do znanja i umijeća, on je moć obrazovanja, uvjeravanja i javnog mijenja. U poetičkom govoru izlazi na vidjelo ono moguće i ono istinoliko. Apofantički govor je, prema Aristotelu, najviša mogućnost govora. On nije samo govor o nekom pojedinom biću, već je govor onoga biti u njegovim mogućnostima, u njegovoj mislivosti i iskazivosti i kao takav pripada bitstvu čovjeka. Upravo je Despotov filozofijski govor primjer takvog apofantičkog govora.

Mislav Ježić se u izlaganju pod naslovom »Filozofijske svečanosti Branka Despota« prisjetio Despotovih predavanja koja je i sam pohađao. Osim što su bila veoma posjećena, pružala su pogled na filozofiju koji se nije mogao susresti drugdje u studiju filozofije. Za Despota filozofi nisu bili činjenice koje treba naučiti, nego put do filozofije koja kroz njih progovara, a isticao je iznimnost grčke filozofije u cjelokupnoj povijesti filozofije. Za Ježića su osobito nadahnjujuća bila predavanja o Parmenidu, a nezaboravna su bila također predavanja o Aristotelu i iznad svega o Platonu.

Milan Uzelac je u izlaganju naslovljenom »Na putu u Platonopolis« istaknuo kako Despot »u dijalogu ili šutnji s velikim prethodnicima nastoji do ideje filozofije dospjeti vlastitim putem, jer drugog puta u filozofiju nema, u samo njegov Platonopolis gdje filozofija prebiva u neskrivenosti, a filozofi žive u neprijetnosti«. U *Logičkim fragmentima* Uzelac vidi najznačajniji spis jer su tu na posredan ili neposredan način sabrana sva pitanja Despotove filozofije. Despotovo uvođenje u filozofiju je sokratovski izazovno i podrazumijeva dijalog. Uvođenjem i nagovaranjem na filozofiju, istaknuo je Uzelac, Despot sugovornike pokušava otvoriti za mišljenje u vidokrug apsoluta. Nasuprot Hegelovoj apsolutnoj znanosti, u kojoj se filozofija ukida i ujedno ozbiljuje, Despot ukazuje na neprevladivost filozofije kao ljubavi prema onom mudrom.

Filozofija za Despota nije znanost niti teorija, već prije svega način života svojstven filozofu kao onom biću kroz kojeg filozofija živi.

Izlaganjem »Banalnost zdravoga razuma i dostojanstvo filozofije« Lino Veljak podsjetio je na Despotovu ulogu u filozofijskom formiranju njegove generacije. Despot je, kako je istaknuo Veljak, bio uzor za sve one koji nisu mogli prihvatiti izjednačavanje filozofije sa zdravorazumskim mišljenjem. Duh zajednice okupljene oko Despotovih predavanja prezirao je apsolutiziranje razuma i raščlambu iskustvenih podataka kao izvora pouzdane spoznaje, te nije prihvaćao autoritet neke izvanfilozofijske instancije, bila ona politička, ideološka, znanstvena ili religijska, u odnosu na filozofiju. Despot je, rekao je Veljak, uvijek upozoravao da filozofija započinje raskidom s mnijenjem zdravog razuma ili neupitnim vjerovanjima, i pojavom filozofijskog čuđenja nad time da uopće nešto jest, a ne da ništa nije, te da jest takvo kakvo je, a ne nekako drugačije.

Srećko Kovač je svom izlaganju »Što je protuslovlje?« istaknuo problematiku pojma vremena u odredbi zakona protuslovlja, i to na primjeru Kantove i Aristotelove formulacije toga zakona. Dok Kant ograničava uvjet vremenitosti na osjetilni zor te ga ne uključuje u formulaciju zakona protuslovlja, Aristotel kaže kako je nemoguće da isto istodobno (hama) pripada i ne pripada istomu i po istome. U Analitikama se istodobnost odnosi na istinitost u drugotnom logičko-ontološkom smislu, po naravi. Predodžba nužnog logičkog slijeda i uzročnosti u silogizmu je također povezana s nekim predpojmom vremena ili vremena po naravi. Zajedno s istodobnošću po naravi, u primjeni na gibanje i promjenu stvari u prirodi, Aristotel daje pojam vremena u glavnom smislu. Sukladno Aristotelovu logičkom predpojmom vremena načelo neprotuslovlja vrijedi i nepokretnom pokretaču jer ono nije u vremenu nego tek pokreće beskonačno vrijeme. Kovač ipak primjećuje da se pojam logičkog vremena može pronaći i kod Kanta u vremenskom shematizmu te u jedinstvu logičke i transcendentalne apercpepcije koja povezuje predodžbe.

Bojan Marotti je u izlaganju »Što je to *la philosophie active*?« objasnio u čemu se sastoji aktivna filologija Rolanda Barthesa. Analizirajući njegovo djelo *Fragmenti ljubavnog diskursa* Marotti je obrazložio što su to govorne figure ili sheme, a među njima se posebno bavio figurom ogovaranja. Najznačajniji Barthesov primjer za ogovaranje je uvod Platonova *Simpozija*. Govoreći o simpoziju o ljubavi, Glaukon i Apolodor govore o Sokratu, Alkibijadu, njihovim prijateljima – predmet dijaloga izlazi na vidjelo ogovaranjem.

Uzvanici na gozbi ne govore samo o ljubavi nego u taj opći ljubavni diskurs uključuju i govor drugih i o drugima. Iz toga proizlazi da je aktivna filologija znanost koja se ne bavi samom zadanim predmetom razgovora, nego uključuje i odnose među onima koji govore. Aktivna filologija stoga nije samo znanost o riječi kao ljubav prema riječi, nego je i znanost ili govor ljubavi.

Davor Ljubimir u izlaganju pod naslovom »Uz genealogiju apsoluta« na tragu Despotove filozofije svjetsku povijest razmatrao je kao povijest nihilizma pri čemu se ono apsolutno poistovjećuje s onim ništa (*nihil*), koje u svojoj svemoći uništava bitstvo svega što jest. Ljubimir je prikazao svjetskohistorijske manifestacije toga procesa, prikazujući knjigu *Od osvita do dekadencije – 500 godina zapadne kulture* Jacquesa Barzuna. Kao bitne historijske pojave uočavaju se sekularizacija, individualizam, razvoj kapitalizma, industrijalizacija, tehnifikacija, scijentifikacija, demokratizacija, itd., itd. Ljubimir je svoje izlaganje zaključio podsjećajući na Despotovo upozorenje da se mogući izlaz iz vladajućeg nihilizma nalazi u filozofijskom promišljanju onoga što ostaje izvan vidokruga nihilističkoga apsoluta, kao i istinske slobode svijeta nasuprot apsolutnoj slobodi.

U izlaganju pod naslovom »Sluhom vođena i sluhu primjerena filozofija« Krešimir Brlobuš upozorio je da je iskustvo glazbe neodvojivo od doživljaja, tj. slušanja koje je vezano za neposredni osjećaj. Brlobuš potom odgovara da primjerenim slušanjem možemo iz sluha odstraniti tradicionalnom metafizikom stvorene pojmovne prepreke koje priječe da u glazbi otkrijemo komponiranjem ostvarenu mudrost. Metafizičkoj spekulaciji o glazbi odgovara prevlast vida pred svim ostalim osjetima u metafizičkom nauku o osjetilnosti. Osjetilom vida vođene spekulacije osobito su dominirale u srednjovjekovnoj teoriji glazbe.

Stjepan Kušar je u izlaganju »Pojam vjere u Kantovoj filozofiji religije« pokazao kako je Kant htio zaštititi moralno djelovanje i religioznu vjeru od skepticizma – osigurati temelj svojoj nadi kako ono što u čudorednom uvjerenju čini nije uzalud – ograničiti znanje da bi otvorio mjesto za vjerovanje. Nasuprot predrasudi da je sve ono što nije znanstveno znanje samo subjektivno mnijenje, vjerovanje je izvjesnost koja se razlikuje od znanja i pukog mnijenja – izvjesnost nade. Čisti praktički (moralni) zakoni nisu empirijski uvjetovani nego bezuvjetno apriori nalažu što treba činiti. Buduće stanje svijeta nije kauzalno determinirano sadašnjim stanjem, može biti drugačije negoli jest i to po našem moralnom djelovanju. Dužni smo učinkovito realizirati dobro na koje smo obvezani. Čudoredno postupanje

Kant ne uzima kao uzrok nego »povijesni znak« Kraljevstva Božjeg i kaže da je francuska revolucija »povijesni znak« onog prema čemu moralno djelovanje ide, koji podsjeća, pokazuje i usmjerava ka budućnosti. Moralni poredak svijeta nije suma svih dobrih djela ljudi, tj. ne postiže se kauzalno. Nada da svojim moralnim postupanjem učinkovito pridonosimo uspostavi moralnog poretka svijeta smjera na to da je zakonodavac moralnog zakona ujedno zakonodavac moralnog poretka svijeta i da skrbi za to da svako moralno djelo posluži izgradnji moralnog poretka svijeta, na nama nespoznatljiv način.

Ozren Žunec je svoje izlaganje »*Archaia physis*« u cijelosti posvetio analizi Aristofanovog govora u Platonovu *Simpoziju* i to na pozadini Diotiminog i Alkibijadovog govora kojima se dijalog završava. Podrobno izloživši sadržaj toga govora, Žunec je protumačio njegov smisao prikaza samoizdvajanja čovjeka iz cjeline svega, iz istine onoga biti, te iz toga proizlazeće žudnje za povratkom u izgublenu cjelinu. Razvijajući mišljenje čovjek smjera van svojih danih mogućnosti, te bude kažnjen tj. odvojen od cjeline. Za razliku od komičkoga govora u kojem žudnja koja žudi za cjelinom ostaje beskonačno neutaživa, erotička žudnja, o kojoj je riječ u Diotiminom odnosno Sokratovom govoru, je u stanju doseći svoju svrhu, ali samo tako da to ispunjenje nije zauvijek osiguran posjed i iziskuje uvijek ponovni filozofijski napor.

Petar Šegedin je u izlaganju »O bitku pretpostavke. Uz Platonova *Parmenida*« analizirao dijalektičku raspravu o najvišim idejama, sadržanu u Platonovu dijalogu *Parmenid*. Šegedin se najprije osvrnuo na aporije iz prvog dijela dijaloga, najviše se zadržavši na određenju ideje kao onoga što jest po sebi same, koje može voditi do udvostručenja bitka na bića po sebi i bića koje sudjeluju u onome što je po sebi, te do toga da su ideje nemislive i nespoznatljive. Šegedin je upozorio na nerazdvojnu svezu bitka, mišljenja i razgovora u platoničkom shvaćanju ideja. Pitati o toj svezi znači pitati o onome što prethodi svakom mišljenju, razgovoru i biću tako da ih čini time što jesu. Razmatranje te srodnosti, poput onoga u *Parmenidu*, je ujedno i zbivanje te srodnosti same – dinamički identitet sadržaja i metode. Jedinstvo metode i sadržaja zbiva se kao propitivanje na osnovi pretpostavki o onom propitivanom. Pretpostavno ispitivanje onog jednog u *Parmenidu* propituje i samu narav pretpostavljanja. Metoda iznosi na vidjelo pretpostavni karakter bića i jest njegovo zbivanje, samopostavljanje dinamičke sveze bića i nebića.

Igor Mikecin je svoje izlaganje pod naslovom »*Aner philosophos*« posvetio tumačenju He-

raklitovog fragmenta 35, koji prema čitanju S. Mouravieva glasi: *hre gar eu mala pollon historia andra philosophon einai*. Mikecin je prvo uputio na to da riječ *historia* ima isti korijen kao glagol *eidenai* 'vidjeti', 'znati', stsl. *viděti* 'vidjeti', *věděti* 'znati', pa je prema tome historija oblik znanja, i to takvo znanje koje se služi osjetom i polazi od osjeta, te je način učenja i razumijevanja onoga osjetilnog i bivajućeg. Za razliku od filozofijske historije, koja sva bivajuća razabire na temelju logosa kao onog jednog, nefilozofijska historija ili mnogoučenost ne vidi u mnogima ono jedno koje ih kao sva objedinjuje, i koje nije nijedno od svih, te tako ne saznaje ni njih u njihovom mnoštvu. Logos kao ono jedno određuje se nadalje kao ono mudro, pa je mudrost za Heraklita zboriti u skladu s onim mudrim. Na osnovi mudrosti je moguća historija kao istinsko znanje onih mnogih. Mudrost je razabiranje jednog u svima i sabiranje svih u jednome, a treba historiju da bi se znalo kako ono jedno prisustvuje u svakom pojedinom od mnogih na način njegova vlastita bivstva. Pokazavši koji je smisao pridjeva *philosophos*, koji se po prvi puta u grčkom jeziku javlja u ovom Heraklitovom fragmentu, Mikecin je upozorio da se u Heraklita ljubav onoga mudrog i mudrost poistovjećuju, da bi zaključno pokazao kako je *aner philosophos* ono bivajuće kroz koje se logos ili ono mudro obistinjuje u bivanju bivajućeg u cjelini.

Damir Barbarić je u izlaganju »Drugi početak« prikazao Heideggerov pojam početka povijesti u sklopu njegova bitkovnopovijesnog mišljenja. Heidegger misao početka traži u okružju bitka budući da se ne može naći u biću i ustvrđuje da početak jest sam bitak i ne znači započinjanje kakvog niza ili bića u smislu nastanka iz nečega već je počinjanje sebe sama. Početak ne zaostaje za nekim nizom kao nešto prošlo, već se u izlaženju nečeg nastajućeg vraća u sebe i time biva sve početnijim. To nije brojivo uvećanje već je početak svaki put kao jedini. Svojom jedinošću se otima popćavajućem zahvatu mišljenja i imenovanja. Povijest bitka se ne može logičko-historijski unaprijed izračunati kao u Hegela jer se prigađa svaki put iz nadolaska drugog usuda. Povijest je neprestana borba između zamaha početka i vremena plošnog širenja, poravnanja koje ne može zadržati početak, izvornije ga ponoviti te ga stoga zaboravlja. Barbarić je naposljetku objasnio Heideggerovu tvrdnju da je danas zadaća filozofije priprema drugog početka kao odlučujućeg obrata u istinu bitka koji se mora oprostiti od u dosadašnjoj povijesti vladajuće metafizike. Sasvim početna još neizrečena *physis*, kako je prvi početak u ranih Grka imenovan, začuđenom se divljenju u Grka očitovala najprije kao izlaženje,

prelaženje, otkrivanje, vraćanje u sebe. Drugi početak nije prevladavanje već je »pamteći povratak u prvi«, sjećanje u kojem se tek budi početni odnos spram prvog početka, uskok bitka u njegovu izvorniju istinu kojim sam bitak biva izmijenjen. Mišljeno iz povijesti bitka propadanje nije puko prestajanje, već iz početka izraslo, njemu dopalo dovršenje onog što početak priskačući svojoj povijesti stavlja kao mogućnost i odlučuje.

Damir Barbarić je u ime organizacijskog odbora sažeo doprinos ovog filozofskog simpozija i opći ugođaj koji ga je pratio sljedećim riječima: »Poznavajući Branka Despota siguran sam da će temeljitost, ozbiljnost i iznimnu kakvoću priloženih predavanja shvatiti kao znak zahvalnosti u jednakoj mjeri, ako ne i više od onog što je direktnim riječima zahvale i počasti bilo izrečeno.«

Iako je njegova uloga na ovom filozofskom simpoziju bila ona slavjenika i promatrača, akademik Branko Despot je aktivno sudjelovao u plodnim raspravama koje su slijedile izlaganja, te nastojao na njemu svojstven način potaknuti da se proširi ono u predavanjima izloženo.

**Marina Mezak**

## **Obilježavanje Svjetskog dana filozofije u Zadru**

U Zadru je po deseti puta obilježen Svjetski dan filozofije. Tijekom dva dana (15. i 16. studenoga 2012.) na Sveučilištu i u Gradskoj knjižnici održano je pet znanstveno-popularnih predavanja o filozofskim temama i tradicionalni kviz. Dani su bili posvećeni dr. Arnu Markusoviću. Rafaela Božić (docentica s Odsjeka za ruski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru) održala je predavanje »Hrana: od gladi do prejedanja – od književnog do vizualnog« u kojem je ponudila pregled teme gladi, izobilja i prejedanja u poglavito ruskoj književnosti 20. i početka 21. stoljeća. Mogli smo tako čuti o temi hrane u sovjetskom slikarstvu 1920-ih i 1930-ih godina s aspekta tanatološkog koda, kao i o estetskoj kodifikaciji kruha u sovjetskoj umjetnosti, od ozbiljnosti »svega« preko sjete i sjećanja do praznine stereotipa.

Vilma Kotlar pozabavila se, Blackburnovim riječima, filozofijom kao konceptualnim inženjeringom i predstavila tehnike prikazivanja apstraktnih ideja pomoću kognitivnih

mapa i pojmovnih mreža. Riječ je o tehnikama konceptualizacije i vizualizacije koje koriste specifični računalni softver za pomoć u ocrtavanju koncepata i kreativnoj formaciji novih veza i definicija.

Matko Sorić izložio je temu običajnosti i morala i postavio pitanje porijekla kriterija našeg moralnog prosuđivanja. Krenuvši od Kantovog prosvjetiteljskog modela preko Hegelove kritike, upozorio je na prisutnost brojnih prijevora u suvremenom srazu liberalizma i komunitarizma.

Dr. sc. Bruno Ćurko s Instituta za filozofiju u Zagrebu predstavio je suvremena kretanja u filozofiji u praksi. Imali smo priliku čuti najzanimljivije trendove u filozofskome savjetovanju, filozofiji za djecu te hrvatska iskustva iz toga područja.

Josip Ćirić (docent na Odjelu za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru) govorio je o promišljanju demokracije kod Rousseaua i Poppera. Moglo se čuti o ideji kontraktualizma i ljudskoj naravi, kao i o primjeni analogije logičke asimetrije na Platonovo pitanje »Tko treba vladati?«

Obilježavanje Svjetskog dana filozofije završilo je tradicionalnim kvizom i podjelom nagrada najuspješnijim natjecateljima.

**Josip Ćirić**

## **Predavanje »Mjesto prava u svijetu vrijednosti«**

Marko Trajković s Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu održao je 21. studenog 2012. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu gostujuće predavanje pod nazivom »Mjesto prava u svijetu vrijednosti«. U predavanju je bilo riječi ne samo o odnosu prava i etike nego i o odnosu prava prema moralnim vrijednostima te, kako sam naslov kaže, o mjestu prava u svijetu vrijednosti.

Na samome početku Trajković je, na tragu Tome Akvinskoga, postavio pitanje je li pravo stvoreno samo za zle i opake. Glavno je pitanje zašto mi kao ljudska bića poštujemo pravnu normu – zato što vjerujemo u vrijednosti koje nam norma pruža ili prvenstveno iz straha od sankcije? Do problema dolazi zbog toga što pravo ne pita za motive; pravnici jednostavno prihvaćaju da je zakon zakon, a naredba naredba, dok je u filozofiji stvar drugačija. Kako bi Nietzsche rekao: »Filozofija

je umijeće nevjerovanja. « I to doista jest tako: filozofi ne vjeruju, oni pitaju.

Upravo se na ovome mjestu vidi velika razlika između pravnik i filozofa, što nas vraća na problem pravnih normi. Pravna norma je vidljiva osnova prava i kao takva jest zapovijed. U pravnoj normi bi jednako trebale biti zastupljene i stvarnost i vrijednosti, jer pravna norma ne smije biti odvojena od stvarnog svijeta, a vrijednosti se nalaze u realitetu jer, kako je rekao Trajković, kada bismo isključili vrijednosti, čovjekov bi život ostao čisto organski proces. Što se tiče samih vrijednosti, one vrijede kao apsolutne i imaju svoje mjesto u čovjeku, nalaze se u njegovoj biti, ali čovjek-pojedinac nije njihov tvorac jer bi u tom slučaju bile propadljive zajedno s njim. Vrijednosti su svrha postojanja i one postoje bez obzira na to jesu li ostvarene. Kroz čovjeka, kao nosioca vrijednosti, one postaju subjektivne, jer samo čovjek može odlučiti hoće li biti dobar ili zao.

Ovdje dolazimo do pitanja s početka predavanja: zašto poštujemo pravnu normu? Postoje tri moguća odgovora. Prvi slučaj poštivanja pravne norme je onaj u kojemu normu poštujemo zato što smo ju sami stvorili i moralno se slažemo s njom, drugi slučaj je onaj u kojemu se moralno slažemo s pravnom normom pa ju zato poštujemo, iako ju nismo sami stvorili, a treći i najčešći slučaj jest da postupamo u skladu s pravnom normom, iako ju nismo sami stvorili niti se moralno slažemo s njom. U potonjem nije posve jasno koji su nam motivi za djelovanje, no uz izbjegavanje odgovarajućih sankcija radi se o sljedećem: ako svi ljudi izvršavaju pravne norme, tada neka država u ideološkom smislu postaje savršena država i u tom slučaju bi se radilo o takozvanom primarnom izvršenju pravne norme, no to nije moguće ostvariti nego su ljudskoj zajednici uz pravne norme potrebne također i moralne norme, iz čega bi se moglo zaključiti da je pravo zaista stvoreno primarno za zle i opake.

Pravo bi se danas moglo pogrešno shvatiti kao sredstvo za ostvarivanje ne-vrijednosti jer se studente prava uči da postoje oni koji stvaraju norme i oni na koje se te norme primjenjuju, pri čemu način obvezivanja samog vođe ostaje neobjašnjen. S obzirom na to da se studenti prava ne susreću u značajnijoj mjeri s filozofijom, oni ne pitaju *zašto* je nešto tako kako jest, nego se čini da prihvaćaju za filozofe i etičare pogrešnu formulu »legalno = moralno«.

Trajković je, nasuprot tome, naglasio da je potrebno izgraditi vrijednosni moralni mentalitet u sustavu prava. Pravo mora postati impersonalno te mora biti vezano za objektivne

vrijednosti. U protivnom može doći do raznih opasnosti, za što kao primjer može poslužiti nacistička Njemačka te problem suđenja zločincima koji su zapravo sve zločine tijekom nacističke vladavine i Drugog svjetskog rata činili u skladu s pravnim propisima. Jesu li oni bili lišeni talenta za vrijednosti? Postoji li uopće talent za vrijednosti? Trajković smatra da postoji. Prema Schopenhaueru, genij i vrlina se ne uče, to su prirodni talenti. Tako se također, Trajkovićevim riječima, i talent i osjećaj za vrijednosti nalaze u nama, radi se samo o tome koliko im se opiremo.

Pravni pozitivizam, nažalost, često odbacuje vrijednosti i prepušta ih polju filozofije. Pravo lišeno vrijednosnog aspekta uzrokuje društvenu patnju i nezadovoljstvo pojedinaca. Stoga svijet vrijednosti ne bi trebao biti odvojen od prava i politike – svijet vrijednosti prisutan je s nama i u nama.

**Rahela Jug**

### **Simpozij »Priroda – društvo – politika. Povodom 300. godišnjice rođenja J.-J. Rousseaua«**

Povodom tristote godišnjice rođenja Jean-Jacquesa Rousseaua (1712.–1778.), Hrvatsko filozofsko društvo je 2012. godine svoj tradicionalni godišnji simpozij posvetilo misli ovog velikog filozofa. Simpozij »Priroda – društvo – politika« održan je u Velikoj dvorani Školske knjige u Zagrebu od 22. do 24. studenoga 2012. Na njemu su se, uz filozofe, okupili brojni stručnjaci iz raznih društveno-humanističkih disciplina. Svojim izlaganjima i diskusijama stručnjaci iz Hrvatske, Slovenije i Srbije ocrtali su bitne aspekte Rousseauove filozofije. Naslovom simpozija organizatori su nastojali obuhvatiti raznolikost Rousseauova djela koje u sebi sadrže široki spektar tema i specifičnu obradu bitnih povijesnofilozofskih pojmova, što je primjereno izloženo tijekom simpozija. Ti su pojmovi izrazito važni za razvoj filozofije, ali i drugih znanstvenih disciplina u protekla tri stoljeća, a tiču se kulture, civilizacije, morala, etike, dostojanstva, ljudske naravi, države, društva, slobode, odgovornosti, znanosti, umjetnosti, obrazovanja, odgoja, razuma, osjećaja, prosvjetiteljskih i anti-prosvjetiteljskih ideja, itd. Također, bilo je riječi i o utjecaju Rousseauove misli na rasprave o stanju suvremene demokracije i društva, kontrastirani su nje-



govi stavovi s onima njegovih suvremenika, istomišljenika, kritičara i oponenta. Svaka sesija simpozija završila je poticajnim pitanjima i zanimljivom raspravom sudionika iz različitih područja znanosti i umjetnosti, čime je još jednom potvrđeno da su skupovi Hrvatskog filozofskog društva platforma uspješne suradnje različitih pristupa važnim temama i problemima u interdisciplinarnom i pluriperspektivnom horizontu.

Uvodno izlaganje, pod naslovom »Prijeponi Rousseau«, održao je Zvonko Posavec (Zagreb). Posavec je u predavanju izložio osnovne crte Rousseauove filozofije, naglasio neka bitna proturječja vezana uz političku filozofiju te pokušao ukazati na jedinstvo Rousseauova djela. Uočavajući kontradikcije modernoga društva, Rousseau konstruirao misaoni eksperiment u kojem pokazuje čovjeka u izvornom stanju u kojem bitno dominira altruistično ponašanje kako između pojedinaca u izravnom odnosu tako i u cijeloj zajednici, dok kultura i civilizacija kvare čovjeka. Rousseau zagovara povratak prirodi, a ti njegovi anti-prosvjetiteljski stavovi izazivaju revoluciju u mišljenju. Posavec je naglasio da njega kao politologa ne zanima čovjek kao čovjek, jer je to područje filozofije i zadaća je filozofa da kažu što čovjek jest, nego ga zanima čovjek kao građanin. Razmatrajući Rousseauovo djelo na tom tragu, Posavec je doveo do zaključka da je Rousseau primarno moralni, a ne politički mislilac. Moralna pozicija je subjektivna te se stoga, prema Posavcu, moral i politika ne mogu ujediniti. Inzistiranjem na Rousseauovoj prijeponosti. Posavec je na poticajan način otvorio horizonte za trodnevno raspravljanje o različitim problemima vezanima uz misao i djelo J.-J. Rousseaua.

Prva sesija simpozija tematizirala je Rousseauovo poimanje onog političkog. Heda Festini (Rijeka), u svom izlaganju naslovljenom »Suvremeni društveni ugovor – društveni liberalizam (novi socijalizam)«, ukazala je, koristeći neke Rousseauove pojmove, na važne probleme današnjeg društva, te je tvrdnjom da u kapitalizmu nema demokracije pružila kritiku kapitalističkog neoliberalizma, naglašavajući da je današnjem društvu potreban novi društveni ugovor koji bi trebao ujediniti sve pozitivne aspekte kapitalizma i socijalizma. Raul Raunić (Zagreb) je kroz tri aspekta obrazložio Rousseauovu povijesnu antropologiju slobode. Prvo, Rousseauovu ideju slobode prikazao je kao poveznicu i finalno jamstvo cjelovitosti njegova djela; drugo, analizirao je Rousseauov dvoznačni stav spram napretka, prema kojem civilizacija jest iskarila čovjeka, ali je time ujedno dijalektički utjecala na njegov daljnji razvoj i usavršavanje; i treće, naglasio je moralnu slobodu kao povijesnu

manifestaciju ljudskog i pomirenja pojedinca i zajednice. Raunić ideju slobode, kritiku tehničkog napretka i problem morala smatra trima svijetlim točkama Rousseauove filozofije. Posljednje izlaganje u ovoj sesiji održao je Zdenko Kodelja (Ljubljana), objašnjavajući Rousseauovo razumijevanje pojmova *patria* i *nacija*. Pojam *patria* je ekvivalent za izraz *republika*, a *patriotizam* se razumije kao *ljubav prema domovini*. Kao nit vodilju za interpretaciju Rousseaua Kodelja je uzeo Maurizija Virolija koji upozorava da ljubav prema domovini znači ljubav prema zajedničkoj slobodi i prema zakonima, te označava određeni način života, vezanost za kulturu, običaje, religiju, jezik i drugo. Upravo radi takvog poimanja ljubavi prema domovini neki kritičari smatraju da bi se Rousseau moglo smatrati nacionalistom, no Kodelja nam svojim izlaganjem nastojao dokazati da tome nije tako – Rousseau je bio patriot.

Sljedeća simpozijaska sesija bila je posvećena razumijevanju ljudskih prava. Marko Trajković (Niš) svojim je izlaganjem »O jednakosti do zakona« ukazao na problem nepoštivanja prava na jednakost do zakona, dok se jednakost poštuje kada se radi o zakonu. Jednakost *pred* zakonom u praksi je najčešće ostvarena, dok jednakost *do* zakona ostaje neostvarena, što je Trajković objasnio na primjeru ženske osobe koja dolazi na razgovor za posao, a odnos poslodavca prema kandidatkinji ne poštuje pravo na jednakost kad se kandidatkinji postavi pitanje planira li imati djecu te ju se u slučaju potvrđenog odgovora odbije. Pravo na jednakost do zakona predstavlja početnu vrijednost koju društvo i država prema svojim građanima moraju istaknuti, njegovati i štiti. Sljedeća izlagačica, Mina Okiljević (Novi Sad), s temom »*Human-rightism*: rusooovsko ili anti-rusooovsko nasljeđe?« naglasila je da se u suvremenim raspravama vezanima uz zauzimanje za prava svih vrsta manjina zamračuje da su to osnovna ljudska prava, a ne neka posebna prava. Okiljević smatra da je danas na snazi anti-rusooovsko nasljeđe, a pošto se upravo Rousseaua smatra osnivačem modernog koncepta prava čovjeka, trebalo bi biti na snazi rusooovsko nasljeđe jer se on zauzimao za temeljna ljudska prava baš kao i današnje ugrožene manjine. Okiljević je naglasila da je potrebno temeljito promisliti razlike »ja-ti« i »mi-oni« te da se moralitet može izgraditi tek u dodiru s onim Drugim. Umnogome slično prethodnim razmatranjima, Mojca Rapo-Waite (Karlovac) je u svome izlaganju »Rousseau između prošlosti i suvremenosti« ukazala na spolnu i rodnu ravnopravnost kao temelj za razvoj demokratskog odgoja.

Treća sesija tematizirala je odgoj, a u njoj su izlagali Aleksandra Golubović (Rijeka), Ivan

Dodlek (Zagreb) i Tina Marasović (Split). Golubović je postavila mnoga pitanja vezana uz problematiku odgoja, naglašavajući da je kod djece bitan intelektualni i moralni odgoj te je kao svrhu odgoja istaknula da je potrebno naučiti djelovati moralno. Za razliku od deontološke etike, koja nam govori što trebamo činiti, Golubović ističe etiku vrlina koja nam govori kakvi trebamo biti. Ovo zanimljivo izlaganje ostavilo je za daljnje razmatranje pitanje je li moralni odgoj nešto što se treba i mora naučiti. Dodlek je u izlaganju naslovljenom »Emil i Summerhill« pokazao sličnosti i razlike između Rousseauove ideje odgoja u djelu *Emile ili o odgoju*, u kojemu se razmatra ideja tzv. »prirodnog odgoja«, kojemu je cilj oslobađanje odgajnika od demotivirajućeg utjecaja umjetnih pravila civilizacije, i škole *Summerhill* koju je u 20. stoljeću utemeljio A. S. Neill, a koja je praktična primjena metoda i pristupa Rousseauove vizije idealnog odgoja, jer počiva na ideji dobrote koja je upisana u prirodu svakog čovjeka. Cilj odgoja »slobodne škole« jest samorazvoj i samoregulacija unutar okruženja koje određuje zajednica. Marasović je, pak, pružila kritiku današnjeg sustava odgoja, istaknuvši tezu: želimo li demokratsko društvo, potreban nam je i odgoj za demokraciju. Danas je sve veća potreba za cjeloživotnim učenjem, a u tome možemo biti uspješni samo ako učenike naučimo kako učiti, a ne što, kada i kako trebaju reći. Ostalo je otvorenim pitanje čemu se treba »vratiti« odgoj našeg doba.

Naredna sesija izlaganja bavila se odnosom pojedinca i društva. Maja Solar (Novi Sad) analizirala je problem vlasništva i individualizma kod Rousseaua, Hobbesa, Lockea i Macphersona. Za razliku od navedenih autora, koji stoje na individualističkim pozicijama, Rousseau ostaje misliljel egalitarnosti. Iva Šokičić (Zagreb) je u referatu »Ideja i kritika društva – od republikanizma do kritike civilizacijske represije« komparirala Rousseaua, Hobbesa, Marxa i Freuda s obzirom na njihove poglede na ideju države i društva te kritike civilizacije. Dafne Vidanec (Zaprešić) prikazala je moralni aspekt političkog bića i ideal autentičnosti u suvremenom građanskom društvu. Nenad Vertovšek (Zadar) izložio je problematiku čovjekovog povratka prirodi kroz misao Georgesa Sorela i Ericha Fromma te ih ujedinio u misao da se borba za opstanak prirodnosti i ljudskosti nalazi u čovjeku samome. Konceptijom rusoovskog čovjeka koji je po prirodi dobar, nasuprot »pokvarenosti« društva i civilizacije, dobiva se poveznica prosvjetiteljstva s novim dobom razvoja društva i tehnologije.

Posljednja sesija prvog dana simpozija razmatrala je pojmove demokracije i slobode.

Dragica Vranjić-Golub (Zagreb) postavila je pitanje umanjuju li kultura, znanost i tehnološki napredak čovjekovu prirodnu dobrotu. Enciklopedizam, kao kontekst u kojemu treba promatrati i Rousseauovo djelovanje, definira se kao suma znanja i općeg dobra, no ostaje nerazjašnjeno na koji način obrazovati opću volju za opće dobro. Miroslava Vučko (Osijek) svojim izlaganjem »Izlazak čovjeka iz samoskrivljene nezrelosti danas« istaknula je doprinos enciklopedista razvoju i napretku znanosti, etike i gospodarstva u dobu u kojemu um predstavlja primjenu ideje čovjekova bića na pitanja opstanka slobode. Goran Sunajko (Zagreb) istaknuo je Rousseauovo razlikovanje *volonté générale* i *volonté de tous* kao pretpostavku istinskog shvaćanja demokracije. Demokracija se danas nalazi u krizi, *volonté de tous* vodi u tiraniju većine, dok je putem *volonté générale* jedino moguće ostvariti istinsku demokraciju. Nediljko Matić (Zagreb) prikazao je, pak, pojam ljudske slobode u demokraciji na temelju Rousseauova djela *Društveni ugovor*. Demokracija je istinska slobodna zajednica ljudi, a zakon mora biti prihvaćen općom voljom svih za dobrobit zajednice.

Drugi dan simpozija započela je Ivana Knežić (Zadar) koja je stavila pod znak pitanja antičko shvaćanje čovjeka kao *zoon politikon* te postavila tezu da je taj pojam umjetno konstruiran proizvod novovjekovlja. Metodološki je autorica uzela Hobbesa kao polazište, kako bi ukazala na problem čovjekove nedruštvenosti u prirodnom stanju, kontrastirajući to s Rousseauovom pozicijom. Zdravko Perić (Osijek) bavio se propitivanjem hipoteze društvenog ugovora, uzimajući također Hobbesa i Rousseaua kao dvije referentne točke, Hobbesa kao mislioca nadolazeće buržoazije, a Rousseaua kao romantičarski inspiriranog protuprosvieteljskim idejama. Nevena Jevtić (Novi Sad) problematizirala je implikacije Rousseauova shvaćanja opće volje kao opresivne strukture koja konstituirala političku zajednicu. Društvenost, pokazala je autorica, počiva na odnošenju među stvarima (interesima) u modernom, buržoaskom društvu dok je u rusoovskom prirodnom stanju međuljudski odnos bitno postavljen kao odnos čovjeka spram čovjeka, što za implikaciju ima bitno humaniji odnos u zajednici. Fulvio Šuran (Pula) prikazao je dihotomije i ambivalentnost Rousseauova mišljenja govoreći o činjenici da jedni Rousseaua smatraju pretečom liberalne demokracije, dok ga drugi svrstavaju među preteče totalitarizma, što je svakako pretjerana tvrdnja.

U drugoj sesiji drugog dana simpozija izlagali su Igor Eterović (Rijeka), Željko Senković (Osijek) i Marin Beroš (Pula), koji su uspore-

divali Kantovu i Rousseauovu filozofiju. Nakon Eterovičeva općeg prikaza odnosa Kanta i Rousseaua, koji se ipak fokusirao na detalje kroz koje se može doći do zaključka o velikom, ako ne i presudnom utjecaju Rousseaua na Kanta, Senković je prikazao genealogiju razvoja modernog subjektivizma oslanjajući se također na Rousseauov utjecaj na Kanta. Budući da je ideja »vječnog mira«, zbog specifičnih povijesnih okolnosti, bila jednom od centralnih tema 18. stoljeća, Beroš je s pravom naglasio i slijedio nit vodilju koja nas, od Saint Pierrea preko Rousseaua, vodi do Kantove elaboracije »vječnog mira« u *Pravno-političkim spisima*.

U sljedećoj sesiji izlagači i izlagačice bavili su se temom etike. Duška Franeta (Novi Sad) izdvojila je dvije etičke misli u osnovama Rousseauove kritike društva, a to su načelo morala i ideja savjesti. Njegovanje morala u društvu za Rousseaua je jedva moguće te se ljudskost može obnoviti samo na temeljima savjesti. Slobodan Sadžakov (Novi Sad) razmatrao je Rousseauovo naglašavanje historijske dimenzije problema egoističnog djelovanja i njegovo nadilaženje, čime se oslobađa potencijal slobode u njenom političkom, moralnom i pravnom smislu. Marita Brčić Kuljiš (Split) istaknula je da je u građanskom stanju na snazi nepravednost, a Rousseau želi ponuditi viziju idealnog društva svojom verzijom društvenog ugovora. Izlagačica je kao poveznicu uzela Aristotelovu koncepciju političke pravednosti i Rawlsovu ideju pravednosti kao pravičnosti. Josip Čirić (Zadar) i Ivana Posarić (Itzig, Luksemburg) su, u referatu koji je izložio Čirić, prikazali u osnovnim crtama Donaldsonov »integrativni društveni ugovor« koji se sastoji od koncepta »hipernormi« koje služe za rješavanje etičkih problema u suvremenom svijetu.

Devetu sesiju simpozija otvorio je Žarko Paić (Zagreb) koji je, u izlaganju »Suverenost kao nomos politike«, komparirajući Rousseaua i Schmitta, pokazao da Rousseauov koncept prirodnog stanja i društvenog ugovora nije primjenjiv na suvremeno stanje biopolitike kao totalitarizma kapitala. Ivan Markešić (Zagreb) je, u svome referatu, ukazao na razlike u shvaćanju pojma *civilne religije* kod Rousseaua i Luhmanna. Luhmann razrađuje Rousseauovu »francusku« ideju *civilne religije* i primjenjuje ju na konstruiranje svoje verzije *civilne religije* kao temeljne vrijednosti. Oslanjajući se na to, autor se zapitao da li bi se Kūngova teorija *svjetskog ethosa* mogla postaviti kao *svjetska civilna religija*. Josip Berdica (Osijek) prikazao je povukao jednu drugu paralelu, te je promišljao Rousseauov utjecaj na Tolstoja, ponajviše na području kulture, religije i estetike. Hrvoje Jurić (Zagreb) je, pak,

komparirao Rousseaua i De Sadea. Čitavo De Sadeovo djelo može se promatrati kao jedan veliki, razorni, ironični komentar na prosvjetiteljstvo. I Rousseauovu i De Sadeovu ambivalentnost u odnosu na prosvjetiteljstvo treba očitavati prvenstveno preko pojma slobode. Jurić je izlaganjem nastojao pokazati da se obojicu mislitelja može smatrati i prosvjetiteljima i antiprosvjetiteljima.

Sljedeću je sesiju otvorila Ivana Zagorac (Zagreb) svojim izlaganjem »Psihosomatika vrline u doba senzibiliteta«, pozivajući se uglavnom na djelo J.-J. Rousseaua *Julija ili Nova Heloiza*. Postavila je tezu o tijelu kao faktoru u konstrukciji identiteta, koja je povezana s moralnim djelovanjem, te je razmatrala filozofsko poimanje senzibiliteta kao instrumenta za postizanje vrline. Željka Matijašević (Zagreb) bavila se Rousseauovim shvaćanjem sućuti za koju smatra da je urođena čovjeku, te je iznijela poveznicu takvog poimanja sućuti sa suvremenim psihoanalitičkim i neuroanatomskim teorijama. Josip Čirić (Zadar) je u izlaganju »Rousseauova misao u filozofskome savjetovanju« predstavio suvremeni koncept i projekt *filozofskog savjetovanja*, koji je namijenjen uporabi filozofije u njejoj izvornoj namjeni – osmišljavanju življenja i razumijevanju autentičnosti.

Treći dan simpozija započeo je uvodnim predavanjem Igora Pribca (Ljubljana). Pribac je tematizirao teorije društvenog ugovora Hobbesa, Lockea i Rousseaua, odnosno njihove osobitosti, naglašavajući onu Rousseauovu i propitujući kako se te teorije odnose spram liberalnodemokratskih premisa našeg aktualnog političkog uređenja. Iako se Rousseau često izabire kao amblematsku figuru klasičnog političkog kontraktualizma, što je možda uzrokovano time što je njegova teorija za mnoge najprihvatljivija zbog njezine blizine demokratskom uređenju, Pribac je istaknuo interesantnu tezu da Rousseauova teorija ugovora zapravo mnogo duguje Hobbesu i Lockeu. U završnici je Pribac razmatrao utjecaj Rousseauove, ali i Hobbesove i Lockeove kontaktualističke teorije na Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina iz 1789. godine.

Naredna sesija bila je posvećena odjecima Rousseauova djela u hrvatskom i jugoistočnoeuropskom kulturnom kontekstu. Marijana Hameršak (Zagreb) izlagala je o prvom prijevodu Rousseauova *Emilea* u Hrvatskoj, koji je izazvao skandal u javnosti i bio cenzuriran, Suzana Marjanić (Zagreb) prikazala je Krležino shvaćanje Rousseaua, a Boris Beck (Zagreb) je tematizirao biopolitičke metafore i antitotalitaristički diskurs u djelu Josipa Horvata, s osvrtom na Rousseaua. Sesiju je zaokružio Vladimir Kolarić (Beograd) koji je pojmove istaknute u naslovu simpozija (pri-

roda, društvo, politika) razmatrao na primjeru romana *Douglas Tweed* Irine Aleksander.

Dvanaesta i trinaesta sesija simpozija pružile su zanimljiv uvid u mogućnost promišljanja Rousseauova djela u kontekstu umjetnosti i suvremenih medija, odnosno mediologije. Katarina Rukavina (Rijeka) zapitala se o tome što se događa s odgojem u vrijeme krize filozofije. U krizi filozofije u postmodernom društvu spektakla očitava se problem moralnih smjernica ideje odgoja, gdje se očituje da je napredak zapravo nazadak, kao što je isticao Rousseau. Autorica je napravila usporedbu Rousseaua s Badiouom čiji je pojam *istinolikosti* sličan Rousseauovom pojmu *prirodnog*. Sead Alić (Zagreb) govorio je o tome kako izvor i oblikovanje jezika određuje ljudsku kulturu, što se može jednako promišljati s obzirom na Rousseaua kao i u kontekstu suvremene kulture oblikovane medijima, dok je Ivan Molek (Zagreb) analizirao radove Samuela Webera koji pomažu u perfekcioniranju diskursa o Rousseauovim radovima na temu jezika. Gordana Škorić (Zagreb) je obradila značaj Rousseaua za estetiku, pozivajući se na Cassirera koji smatra da s Rousseauom (i s Goetheom) prestaje pogled na umjetnost kao *mimesis*, a u prvi plan iskače ekspresija kao paradigma. Livia Pavletić (Zagreb) obradila je Rousseauov koncept jezika, povezan s njegovim shvaćanjem glazbe, a Nikola Tadić (Sisak) je, kroz pjesničko-filozofske fragmente, na iznimno zanimljiv način, progovorio o Aureliju Augustinu i J.-J. Rousseauu.

U završnoj sesiji simpozija, čija je diskusija prerasla i u zaključnu diskusiju simpozija, izlaganja su održali Miomir Matulović (Rijeka) i Nenad Mišćević (Maribor/Budimpešta). Matulović je izložio referat o Rawlsovom tumačenju Rousseauove teorije društvenog ugovora, a Mišćević je problematizirao Rousseauovu kontraktualizma pristupio tematizirajući Rousseauovu teoriju društvenog ugovora kao *misaoni eksperiment*, ujedno objašnjavajući i u čemu se sastoji značaj Rousseauove teorije i što je to uopće »misaoni eksperiment«. Tako je simpozij bio poentiran stavljanjem naglasaka na socijalno-političke aspekte Rousseauove misli, ali je u dovoljnoj mjeri došla do izražaja cjelina Rousseauova djela i njegova aktualnost, što je, sudeći prema najavama organizatora, i bila namjera ovog opsežnog skupa.

**Josip Cmrečnjak**  
**Nikolina Čavar**  
**Rahela Jug**

## **Simpozij »Filozofija u dijalogu sa znanostima«**

U organizaciji Instituta za filozofiju u Zagrebu je od 5. do 7. prosinca 2012. godine održan simpozij pod nazivom »Filozofija u dijalogu sa znanostima«. Skup je na Institutu za filozofiju otvorio predsjednik organizacijskog odbora Luka Boršić uz obrazloženje teme simpozija, kojemu je, kako je istaknuto, glavni cilj preispitivanje mogućnosti dijaloga između prirodnih i humanističkih znanosti. Odmah potom skupu se obratio ravnatelj Instituta za filozofiju Filip Grgić izražavajući svoje zadovoljstvo zbog činjenice što je skup interdisciplinaran (i dvojezičan; izlaganja su se održavala na hrvatskom, a treći dan simpozija na engleskom jeziku) i što će se kroz izlaganja dodatno potkrijepiti uloga i važnost filozofije za suvremenu znanost i obrnuto.

Radni dio simpozija otvorio je Vladimir Paar predavanjem »Suvremena znanost u ozračju komplementarnosti s humanističkim znanostima«. Akademik Paar smatra da iako je u povijesti došlo do odvajanja filozofije od znanosti, ta odvojenost, kao što možemo vidjeti na mnogim primjerima iz suvremene znanosti, nikada nije bila konačna. Znanost naime ne može dati konkluzivna rješenja, stoga možemo tvrditi neodvojivost prirodnih od humanističkih znanosti.

U sličnom tonu nastavio je Stipe Kutleša koji je govorio o filozofijskim pretpostavkama znanosti. U počecima filozofije nije bilo odvajanja filozofije od znanosti. No od vremena njihova razilaženja, dakle, od novog vijeka pa do danas raspravlja se o tome ima li znanost u svojim temeljima ikakvih filozofijskih i metafizičkih pretpostavki, što ovisi u prvom redu, smatra autor, o tome kako se shvaćaju filozofija i znanost. Dušan Ražem problematizirao je o mogućnostima dijaloga između filozofije i znanosti. Smatra da je razvojem znanosti filozofija dobila uvid u nove znanstvene spoznaje na osnovi kojih su se mogli ponuditi novi odgovori na vječna velika pitanja te da je prostor za dijalog između znanosti i filozofije i u budućnosti osiguran. Franjo Sokolić osvrnuo se na neke mitove povijesti znanosti te zaključio da je u obrazovanju znanstvenika potrebno bolje poznavanje povijesti znanosti. Njegov je stav da se upoznavanjem s poviješću znanosti otvaraju, između ostalog, i mnoga filozofska pitanja, a time i mogućnosti za dijalog.

Srećko Kovač pokazao je na koji način logika može utjecati na teoriju skupnog odlučivanja. Pomoću opće teorije logičkih oprjeka, naime, mogu se analizirati načini donošenja odluka u skupini ili za skupinu i uvjeti nastanka dis-

kurzivne dileme. Dušan Dožudić obradio je specifičan problem iz Fregeovog *Pojmavnog pisma*, a riječ je o Fregeovom pristupu istovjetnosti.

Popodnevnu sesiju prvog dana simpozija otvorila je Ivana Skuhala Karasman s temom »Ima li sreće u filozofiji i znanosti«. Njezin je cilj bio istražiti u kojem se kontekstu u filozofiji i znanosti pojavljuje pojam sreće. Luka Boršić govorio je o autoritetima i promjeni paradigme shvaćanja autoriteta u znanosti, pozivajući se na povijesne primjere i često precijenjeno povjerenje u pojedini autoritet (najčešće tekst), umjesto da se prouči i istraži sama priroda. Danas autoritet može predstavljati jedino »znanstvena zajednica« sa zajednički prihvaćenim teorijama utemeljenim na općeprihvaćenim kriterijima. Potom je Jure Zovko problematizirao o znanosti kao vrhuncu ljudske kulture. Usljedila su izlaganja Tihomira Vukelje i zajedničko izlaganje Dragana Poljaka, Franje Sokolića i Mirka Jakića. Tihomir Vukelja bavio se još uvijek nejasnom porukom kvantne mehanike. Iako se kvantna fizika pokazala vrlo moćnom u tehničkom smislu, nije jasno što nam ona točno poručuje o svijetu. Pokušaji odgonetanja te poruke danas, smatra autor, u pravilu imaju oblik »tumačenja kvantne mehanike«. Dragan Poljak, Franjo Sokolić i Mirko Jakić bavili su se propitivanjem odnosa filozofije i znanstvene metode s osvrtom na istaknute filozofe znanosti – Kuhna i Poppera. O čuđenju u filozofiji i znanosti govorila je Barbara Čuk. Petar Šegedin govorio je o umijeću i znanju, i to u kontekstu Platonove postavke znanja kao vrline. Prvi dan završio je predstavljanjem knjige Stipe Kutleše *Filozofija Ruđera Boškovića* koja je izašla u izdanju KruZak, Zagreb 2012. Knjigu su predstavljali Marito Mihovil Letića, Marijan Šunjić, izdavač Kruno Zakarija, a na kraju se s nekoliko riječi prisutnima obratio i sam autor.

Drugi dan simpozija započeo je izlaganjem Snježane Paušek-Baždar s temom »Novo-platonizam i rani razvitak kemije«. Paušek-Baždar je prikazala iznimni doprinos Egipćanina Olimpiodora iz Tebe (5 st.) koji je dao cjelokupnu sintezu dotadašnjeg protokemijskog znanja. Egipćanin je pokazao kako su filozofske ideje prvim kemičarima poslužile kao znanstvena teorija, ali i da su rezultati kemijskih pokusa utjecali na oblikovanje filozofskih pogleda. Erna Banić-Pajnić govorila je o ulozi renesansnog platonizma za razvoj novovjekovne znanosti u kontekstu preispitivanja Platonovog doprinosa u matematički utemeljenoj prirodnoj filozofiji, a Matjaž Vesel je iznio nove postavke o povezanosti Kopernika s Platonom. Autor tvrdi da Kopernikov projekt reforme Ptolomejske astrono-

mije u svojim bitnim postavkama proizlazi iz platonovske filozofije. O dijalogu filozofije s političkim znanostima govorio je Pavo Barišić osvrćući se ponajprije na krizu političke filozofije i potiskivanje filozofijskog diskursa u raspravama o politici.

Tvrtko Jolić izlagao je na temu »Politička filozofija i kognitivna poboljšanja«. Problematizirao je o tome jesu li određeni postupci kojima je cilj poboljšati ljudske kognitivne sposobnosti (percepciju, razumijevanje, memoriju i sl.) moralno opravdani s obzirom da poboljšanja kognitivnih sposobnosti utječu na društvene odnose, posebice, društvenu nejednakost. Martin Kuhar izložio je filozofske korijene rane hrvatske eugenike i to na primjeru dva naša liječnika: Frana Gundruma Oriovčanina i Andrije Štampara. Davor Pečnjak izlagao je o slobodi volje i formalnom sustavu, u kontekstu posljedica koje formalni sustav može imati kada su u pitanju odlučivanja, djelovanje i sloboda volje općenito. Na prethodnu temu nadovezao se Filip Čeč koji je govorio o doprinosima eksperimentalne filozofije raspravi o slobodi volje, s obzirom na razilaženja u pristupu između stavova dviju suprotstavljenih pozicija: kompatibilista i inkompatibilista. Njegovo je mišljenje da su neki zaključci eksperimentalnih filozofa slabo utemeljeni. Aleksandra Golubović izlagala je o odnosu znanosti i filozofije religije i to referirajući se na argument iz dizajna, kojim se bavi i znanost i religija. Prirodne znanosti (osobito suvremena fizika i kozmologija) tumače dizajn na jedan način, dok ga religija tumači na drugi, no čini se da među njima ima prostora i za dijalog.

Popodnevnu sesiju drugog dana simpozija otvorio je Nenad Mišćević s izlaganjem »Filozofija znanosti – kontinentalna i analitička«. Analizirao je temeljne razlike između tzv. analitičke i kontinentalne filozofije. Analitička filozofija se (barem posljednjih pola stoljeća) fokusirala na pozitivne spoznajne rezultate znanosti i njenu sposobnost da dođe do istine, dok je kod kontinentalne filozofije situacija uglavnom obrnuta (potraga za istinom u znanosti gurnuta je u drugi plan). Neosporno je da i jedan i drugi pristup ima svoje prednosti i nedostatke, no možda je vrijeme da se napokon razmotre i mogućnosti dijaloga, smatra autor. Boran Berčić održao je izlaganje pod naslovom »Filozofija kao znanost«, u kojem tvrdi da filozofija naprosto jest znanost te da filozofske teorije sadrže nagađanja o svijetu isto kao i znanstvene teorije. Filozofija i znanost imaju isti opći cilj i istu opću metodologiju, dakle, i jedna i druga nastoje dati što točnije i preciznije odgovore o svijetu u kojem živimo. Berislav Žarnić održao je izlaganje pod naslovom »Teorije bez granica«.



Njegov je stav da nam primjerice Heisenbergovo načelo neodređenosti pokazuje da nije moguća neovisnost fizike od logike, što znači da istine fizike mogu izmijeniti istine logike. Nakon popodnevne pauze Mihaela Girardi-Karšulin izložila je kritiku psihologizma u 16. i početkom 20. stoljeća koja se odnosi na nemogućnost da ono što je proizvod ili rezultat empirijskog procesa mišljenja bude nužno i općevažeće. Autorica se referira na dvojicu autora, Franu Petrića i Edmunda Husserla. Prvi je to eksplicirao na matematici, a drugi na logici. Ivan Kordić izlagao je o temeljnim crtama Gadamerove filozofijske hermeneutike, razumijevanju i događanju. Ističe univerzalnost hermeneutike koja ulazi u dubinu svjesne i nesvjesne praktične primjene onoga što se razumijeva. Davor Balić sudionike je upoznao s Marulićevim stajalištima o znanju i znanosti u *Evangelistaru*, ističući činjenicu da Marulić upravo etiku izdiže iznad svih znanosti, a Ivan Peklić istakao je doprinos Franje Markovića prirodnim znanostima (iako je Marković bio filozof školovan u društveno humanističkim znanostima).

Treći dan simpozija započeo je izlaganjem Marie-Elise Zovko s temom »Nature, Knowledge and Knowledge of Nature in Plato and Spinoza«. Spoznaja stvarnosti jedan je o problema koji je zaokupljao mnoge filozofe, među ostalima i Platona i Spinozu koji su se pitali je li stvarnost uopće dostupna ljudskoj spoznaji (i znanju). Luca i Nela Malatesti predstavili su svoje viđenje dijaloga između filozofije (uma) i znanosti. Izlaganje pod naslovom »Supervenience, Mind and Chemistry« započeli su s tezom da se mentalna stanja, barem na općoj razini, mogu opisati i objasniti pomoću prirodnih znanosti, osobito fizike, kemije i biologije. O prirodnim i društvenim uvjetovanostima koje utječu na globalne promjene u okolišu govorio je Mladen Domazet u izlaganju pod naslovom: »Sustain – What and Ability – to Do What?; Extracting the Explanatory Ontology of Sustainability«. Zvonimir Šikić je održao izlaganje pod naslovom »Probability as Relative Frequency«.

Završno predavanje održao je Tim Maudlin (New York University) – a govorio je o metafiziци kvantne fizike (»The Metaphysics of Quantum Physics«). Smatra da je ključno odgovoriti na pitanje o tome koju točno ulogu ima metafizika koja je zastupljena u teoriji fizike kada su u pitanju empirijska predviđanja. Pri tom je važno imati na umu povezanost između teorije i (empirijske) evidencije, što raspravi o problemu interpretacije kvantne teorije daje novo svjetlo.

Simpozij je završio okruglim stolom na kojem su sudjelovali Pavel Gregorić, Tim Maudlin, Antonio Šiber i Hrvoje Štefančić raspravljajući

o poveznicama između prirodnih znanosti i filozofije. Zaključeno je da prirodne znanosti ne mogu bez filozofije i obrnuto, te da je dijalog između znanosti i filozofije ne samo poželjan nego gotovo i nužan.

**Aleksandra Golubović**

### **Tribina »Mogu li nam filozofija i duhovnost pomoći u kriznim vremenima?«**

U utorak, 18. prosinca 2012. godine, u prostorijama Knjižnice i čitaonice Bogdana Ogrizovića u Zagrebu održana je četrdeset i peta tribina *Paralelni svjetovi* pod nazivom »Mogu li nam filozofija i duhovnost pomoći u kriznim vremenima?«. Autor i moderator tribine Kristijan Vujičić inspiraciju za temu tribine pronašao je uređujući knjigu *Filozofija za život* autora Julesa Evansa. Autora knjige zaintrigirala je misao da nam ideje koje su veliki filozofi, kao što su Heraklit, Sokrat, Platon, Aristotel i Epiktet iznijeli prije dva tisućljeća, mogu pomoći i danas. Da je drevna filozofija aktualna i nadahnjujuća danas u 21. stoljeću govori činjenica da u svijetu postoje sokratski kafići, stoičke vojske, epikurovske komune u kojima ljudi pokušavaju pronaći put ili barem smjernice za dobar život. Autora tribine prvenstveno je zanimalo mogu li nam filozofija i teologija pokazati put kojim bismo izašli iz krize koja posljednjih godina zahvaća živote svih stanovnika ovoga planeta na više razina, te mogu li nas poučiti kako upravljati našim emocijama, kako se suočavati s problemima u suvremenom društvu i, u konačnici, dati savjet kako bismo trebali živjeti. Za goste ove tribine prikladno su odabrani filozof Hrvoje Jurić s Filozofskog fakulteta u Zagrebu i teolog Boris Gunjević s Teološkog fakulteta »Matija Vlačić Ilirik« u Zagrebu.

Na pitanje može li nam filozofija pomoći u ovim kriznim vremenima Hrvoje Jurić rekao je da se nalazimo u dubokoj i teškoj ekološkoj, ekonomskoj, političkoj i društvenoj krizi, te da moramo shvatiti da nas takva situacija vodi do ruba egzistencije. Filozofija nam može pomoći jer ona ima sposobnost artikulirati prave probleme, analizirati i interpretirati situaciju, a ako već ne da točne odgovore koji nam trebaju, tada nam barem može ponuditi orijentire i biti putokazom prema odgovorima. Jurić dalje objašnjava da je filozofiji inherentno razvijanje kritičkog mišljenja te

nam ona može pomoći da zademo iza onoga što je uobičajeno, da raskrinkamo predrasude, da se probijamo do onog bitnog, da izgrađujemo ono što se naziva smislom života, te nam može pomoći da se nosimo s problemima i sa samima sobom. U tom smislu filozofija nije samo teorija nego i praksa. Ono što je posebno zanimljivo jest da se u novije vrijeme pojavio projekt *filozofskog savjetovanja* koji je namijenjen onome što je filozofija izvorno i bila – osmišljavanje življenja. Postoje filozofi koji pokušavaju ljudima pomoći u rješavanju psiholoških, egzistencijalnih i emocionalnih kriza, te im pomažu da dođu do smisla. No, naglašava Jurić, da bi filozofija na bilo koji način mogla pomoći ona mora priznati svoja ograničenja jer se permanentno sudara s granicama spoznavanja i djelovanja, te se mora permanentno propitivati.

Boris Gunjević smatra da nam duhovnost može pomoći da prebrodimo svaku krizu, pa i ovu današnju. Gunjevića današnja situacija podsjeća na Scipionovu melankoliju – sjedeći u ruševinama Kartage nakon što je pobijedio svog životnog neprijatelja Hanibala, Scipion je postao svjestan kako će jednoga dana tako netko sjediti na ruševinama Rima te se pitao koja je svrha svega. Gunjeviću se čini da mi danas sjedimo u ruševinama: jedan se svijet ruši, a drugoga još nema na vidiku, stare strukture više ne daju nikakve odgovore, a nove se još nisu pojavile. Kada se dogodi ovakva kriza želimo nešto promijeniti. No, ako ne znamo kako, mogli bismo učiniti još gore. Zato treba slijediti Isusa koji je svojim učenicima ponudio jedan idiom, praksu, rekavši im da mole i bdiju da ne padnu u napast. To znači da treba biti budan i iščekivati ono što se treba dogoditi, a kada se dogodi znat ćemo djelovati jer ćemo između ostaloga čitati znakove vremena, a sam Isus je znak (u postrukturalističkom smislu, on tumači sve ostale znakove). Gunjević pripovijeda priču o dobrom Samarijancu i tvrdi da smo mi, moderni ljudi, ti koji smo prebijeni kao čovjek iz priče koji je putovao od Jeruzalema do Jerihona, mi moramo dopustiti da nas susretne dobri Samarijanac da bismo i sami mogli postati dobri Samarijanci. Duhovnost kreće tako da izokreće zadane parametre koje smo

već naučili, upravo suprotno od religioznosti koja daje odgovore na pitanja koja nitko ne postavlja.

Na pitanje o današnjoj situaciji sa suosjećanjem i odnosu filozofije i suosjećanja, Hrvoje Jurić rekao je kako se malo filozofa u svojim etičkim koncepcijama oslanjalo na osjećaje i suosjećanje. No među njima Jurić je istaknuo Rousseaua i Schopenhauera, smatrajući da je Schopenhauer dao najpregnantniju koncepciju koja se bazira na suosjećanju, a koja mu je pomogla da izađe iz antropocentričke filozofije i razvije neku vrstu konceptualiziranog moralnog obzira prema neljudskim bićima, posebno životinjama. Jurić smatra da je rasprava o moralnom statusu životinja i životinjska prava polje u kojem je filozofija postigla uspjeh. No, suosjećanje nije dovoljno. Trebaju nam jači, čvršći pojmovi, pojmovi slobode, jednakosti, pravednosti, solidarnosti. Njih bi trebalo promišljati, na njima inzistirati, aktualizirati ih, ne samo kao etičkim nego i socijalno-političkim imperativima. Cijela ova kriza nastala je iz vrijeđanja ovih ideja i zaborava ovih principa, smatra Jurić.

Gunjević smatra da je suosjećanje uvod za ono što je tipično za katoličku vjeru i najbolje u njoj – milosrđe. Problem nastaje kada se milosrđe institucionalizira administrativnim i birokratskim putem. Ako odlučimo ne biti milosrdni jer smo osnovali institucije (sirotišta, Crveni križ i dr.) kojima je zadatak biti milosrdan i suosjećajan, događa se parodija kršćanskih vrlina. Druge vrline, kao što su jednakost, bratstvo i jedinstvo, možemo prakticirati tek ako dopustimo da Bog bude milosrdan prema nama kako bismo mi bili milosrdni prema drugima, zaključuje Gunjević.

Tribina nije ponudila konačan odgovor kako prevladati globalnu i individualnu krizu, ali je podsjetila da je kriza nešto što se periodično događa ljudskoj rasi, nešto što je čak nužno za naš daljnji civilizacijski razvitak, te je nas, ljude 21. stoljeća, podsjetila da su filozofija i teologija itekako aktualne, te da se u filozofskim spisima i teološkim knjigama kriju odgovori na mnoga naša suvremena pitanja. Samo ih treba pronaći.

**Nikolina Ćavar**